1992 BALANDIS - APRIL Nr. 4 (238) $ 1.50

ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS

akiračiai

„PERVERSMAS“ IR KITI KOVO KONFLIKTAI

Vasario pabaigoje Aukščiausioji Taryba pagaliau patvirtino valstybės biudžetą. Debatai vyko ilgai ir triukšmingai. Parlamentarai „karpė“ biudžetą kaip įmanydami, kad nebūtų didesnio kaip 5 proc. deficito. Pavyzdžiui, A. Skučo vadovaujama Aukščiausiosios Tarybos apsauga, iš tikrųjų sauganti V. Landsbergį, B. Kuzmicką, G. Vagnorių ir Z. Vaišvilą, buvo užsiprašiusi 42 ml. rb., už kuriuos norėjo samdyti net 700 „sargų“. Parlamentarai nurėžė 25 ml. rb. ir paliko 220 sargybinių. Už tai balsavo 51 deputatas, prieš – 35.

AT apsaugos viršininkas A. Skučas, remiamas Sąjūdžio ir Piliečių chartijos, mėgino sukelti masinę psichozę. Išėjęs į TV jis ėmė postringauti, neva raudonieji (vadovaujami socialdemokratų), norį nuversti V. Landsbergį. A. Terleckas nustatė net perversmo datą – kovo 11-ąją, per iškilmingą minėjimą. Vytautė Žilinskaitė, anksčiau pasižymėjusi puikiu humoru, vietoj jai įprastų sarkastiškų „popierinių gėlių“, kurias rašydavo *Tiesos* oficioze, dabartiniame valstybės laikraštyje skėlė ugningą kvietimą rinkti lėšas AT apsagos skyriui.

Apie laimėjimus šioje srityje „patriotinė“ spauda iki kovo 26 d. nepranešė, o „perversmas“, kaip ir reikėjo tikėtis, sprogo lyg muilo burbulas. Galima būtų juoktis, jei nebūtų graudu. Gilėjant ekonominei krizei, naujas darbo vietas Lietuvoje būtų galima sukurti tik užsienio investicijų pagalba. Bet ar padaugės norinčių investuoti Lietuvoje, klausantis „patriotų“ kalbų apie perversmus ir reikalaujant susidoroti su vis naujais AT deputatais.

Sąjūdis, Lyga, inteligentiškoji Piliečių chartija, kurios daugelio narių bėda, man regis, yra tai, jog politika domėtis pradėjo per vėlai, toliau ieško visų mūsų nesėkmių kaltininkų. Toliau pjudomi Tautos pažangos frakcijos nariai, buvę dešinieji radikalai, daugiausia kauniečiai, po nepriklausomybės pripažinimo pasirinkę pragmatiškos politikos kryptį.

„Agresyvus antikomunizmas – tai ne tai, ko šiandien reikia Lietuvai“, – rašo šios frakcijos narė Birutė Nedzinskienė.

Tuo tarpu Sąjūdžio lyderis Vytautas Landsbergis mėgina teigti, kad „Sąjūdis niekada nebuvo antikomunistinis žmogaus atžvilgiu, neorganizavo nei raganų, nei angelų medžioklių“. Tai pasakyta tuo pačiu laiku, kai Sąjūdis Kaune pradėjo rinkti parašus, siekdamas pagal formaliai tebegaliojantį LTSR įstatymą atšaukti deputatą Rolandą Paulauską, pirmojo Sąjūdžio Seimo narį, žmogų nebuvusį nei komunistu, nei komjaunuoliu, nei net pionieriu ar spaliuku. *(1988 m. Sąjūdžio suvažiavime R. Paulauskas pirmasis viešai iškėlė reikalavimą nesitenkinti „suverenitetu Sov. Sąjungos sudėtyje“, o reikalauti visiškos nepriklausomybės —Red.)*

Sąjūdžio reitingas pagal paskutinę visuomenės nuomonės apklausą jau ryškiai neigiamas. Už Sąjūdį pasisako 32,5% apklaustųjų, prieš – 50,1%. Teigiamą balansą turi Lietuvos socialdemokratų partija (+26,9 ir –24,4). Ne veltui jos lyderiai prof. A. Sakalas ir daktaras Vytenis Andriukaitis (garsaus tarpukaryje liaudininko sūnus) yra plakami kur pakliuvo ir kuo pakliuvo. Valstybinėj spaudoj adoruojama poros dešimčių žmonių grupelė, pasivadinusi „tautiniais (!) socialdemokratais“. O gal pavyks suskaldyti?! Socdemai atvirai kritikuoja V. Landsbergio politiką, laiko ją nukreipta tik į praeitį, be aiškios dabarties ir ateities perspektyvų.

„Fundamentaliu žvilgsniu nei A. Brazausko, nei V. Landsbergio asmeny aš nematau tolimesnės politinės perspektyvos. Jie abu kartu nesugebėjo žengti į rytdieną, o dabar vienas kito nemėgsta“, – pasakė duodamas interviu *Lietuvos rytui* V. Andriukaitis.

Lietuvos vidaus politika yra tokia sumaizgyta, taip priklauso nuo atskirų asmenų abipusės pakantos ar neapykantos ir visiškai nekontroliuojama partijų, kad neišgyvenusiam pusmečio čia žmogui praktiškai neįmanoma susigaudyti, kur link juda Lietuvos politinis laivelis, kada ir iš kur pasigirs šaudymas ar SOS signalai. Pavyzdžiui, normalus pilietis per TV beveik kasdien mato postringaujančius radikalų atstovus, tačiau pastariesiems pasirodė, jog TV dar ne visai jų rankose (kokį kartą per savaitę į ekraną vėlai vakare išlenda ir koks nors cicilikas. To pakako, kad TV režisierius V. Kubilius, režisavęs pačią nepopuliariausią TV laidą „Atgimimo banga“, paskelbtų bado steiką ir pareikštų: „Badausiu, kol numirsiu, jeigu neatsistatydins TV valdybos pirmininkas docentas L. Tapinas ir TV vadovai S. Valiulis bei A. Kaušpėdas, kuris prieš pora metų „revoliucijos“ metodu buvo tapęs TV vadovu. Dabar ir jis jau tapo „blogiečiu“. Atviriausias buvo akcijų „etatinis“ vykdytojas A. Terleckas: „reikia atsiimti televiziją, kitaip mes nelaimėsim nei referendumo, nei prezidento rinkimų“.

Tačiau Aukščiausioji Taryba nesidavė paikiama abordažu, ir bado streikas kuriam laiku nutrūko, prieš tai, žinoma, sąjūdininkams triukšmingai pasmerkus nedorus ir žmogaus negailinčius deputatus. „Atsistatydink, nes mirs žmogus!“ – šaukė jie L. Tapinui.

– Mane neramina triukšmas dėl TV režisieriaus V. Kubiliaus „bado akcijos“. Juk tai amoralu. Argi galima ko nors reikalauti šantažuojant ir dar savo gyvybės kaina, – rašo *Respublikoje* kaunietė Palmyra Lauciuvienė. – Nors bijau, ponas V. Kubilius gal tik marionetė gudresnių už jį švonderių (M. Bulgakovo romano *Šuns širdis* herojus, suktas bolševikėlis) žaidime. Labai prašau, ponas V. Kubiliau, liaukitės kvailiojęs.

Kaune nei iš šio, nei iš to jaunalietuviai šturmavo Sovietų armijos karininkų namus, buvusią Karininkų ramovę. Vos neįsižiebė ginkluotas konfliktas, nes rusai buvo gavę įsakymą šturmu atsiimti patalpas. Šiaip ne taip kautynių pavyko išvengti.

Kaime nemažėja konfliktų dalijantis kolūkių turtą, todėl sėjos metas gali būti labai sudėtingas. Šiemet į laukus turėtų išeiti apie 26 tūkst. ūkininkų, kurie apdirbs 8 proc. Lietuvos žemės ūkio naudmenų. Vidutinis ūkio dydis nesiekia nei 10 ha. Valstybė gali ūkininkams suteikti tik 400 ml. rb. Palyginimui galiu priminti, kad vieną gyvenamą namą Lietuvoje galima pasistatyti už 2 ml. rb. (20 tūkst. USA dolerių). Jau dabar kaime trūksta 4 milijardų rb kreditų. Kartu jaučiamas grynų pinigų stygius, atsiradęs smarkiai pakilus kainoms ir Rusijos bankui nustojus teikti mums piniginius ženklus.

Jau antras mėnuo tęsiasi Vyriausybės konfliktas su Lietuvos Banku. Premjeras G. Vagnorius kaltina Banko valdytoją V. Baldišį sužlugžius pinigų apyvartą, o taip pat uždelsus perėjimą prie lito.

Šie ir kiti konfliktai – vieni kylantys natūraliai, kiti dirbtinu būdu skatinami – tam tikrai kategorijai žmonių, ypač tebesančiai Sąjūdžio įtakoje, padeda įtikėti mitu, kad tik stipri valdžia, prezidentas išspręsiąs visas Lietuvos problemas. Referendumas dėl prezidentūros įvyks gegužės 23 d. Tuo tarpu Konstitucija parlamente pradedama svarstyti tik kovo 31 d. Ar pavyks referendumas, sunku pasakyti. Galime tik paminėti faktą, jog opozicijoje esantys socialdemokratai, liberalai, Tautos pažangos frakcijos deputatai į sales politiniams disputams vėl sukviečia šimtus žmonių. Tuo tarpu referendumas gali būti pavykęs tik tada, jei „už“ pasisakys daugiau kaip pusė visų sąrašuose esančių Lietuvos piliečių.

B. Gajausko vadovaujama komisija šalia V. Čepaičio įrašė dar dviejų deputatų, jos nuomone bendradarbiavusių su KGB, pavardes. Tai ekspremjerė K. Prunskienė ir LDDP frakcijos narys, buvęs Sąjūdžio Seimo Tarybos narys prof. J. Minkevičius, Antrojo pasaulinio karo metu dirbęs NKVD organuose. Nė vienas iš šių

(tęsinys 3-me psl.)

turinyje

KAI IŠ KRANTŲ IŠSILIEJA RECENZIJA

Ilga ir išsami Vytauto Radžvilo recenzija kalba ne tik apie atgimimo ir Sąjūdžio ištakas bei nepriklausomybės atstatymo istoriją. Tai kartu ir kritiškas žvilgsnis į dabartines, iš sovietinio laikotarpio pavaldėtas Lietuvos problemas.

APIE ROMANUS, NOVELES IR DRAMAS

Šiame numeryje pradedame kasmetinę išeivijoje pernai išleistų grožinės literatūros knygų apžvalgą.

NEBESUSPĖJĘS SUGRĮŽT LIETUVON

Nebaigtas pokalbis su rezistencinės ir politinės veiklos dalyviu Broniu Bieliuku.

Lietuvos Nacionalinė M. Mažvydo Biblioteka

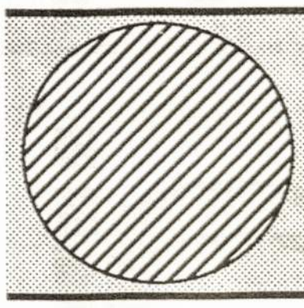

Lietuva ir išeivija spaudos veidrodyje

VALDĄ ADAMKŲ Į PREZIDENTUS?

JAV gamtosaugos Vidurinio rajono viršininkas Valdas Adamkus, savo srityje pasižymėjęs Amerikoje, ne kartą vadovavo JAV delegacijai gamtosaugos pasitarimuose Maskvoje, o taip pat dažnai apsilankydavo ir Lietuvoje, padėdamas spręsti tenykščias gamtos apsaugos problemas. Lietuvoje jis gerai žinomas, gavęs Vilniaus universiteto garbės daktaratą. Neseniai, lankydamasis Lietuvoje, pasikalbėjime su spaudos ir televizijos žurnalistais jis palietė kai kuriuos dabartinės Lietuvos klausimus. *Lietuvos rytas* (nr. 47, 1992.III.7) perduoda jo tame susitikime pareikštas mintis:

„Ką gali padaryti tvirta ranka? – klausė V. Adamkus. — Ar ji įsakys žemdirbiui apsėti laukus be traktoriaus?"

„Duokit man visas teises – aš nieko nepadarysiu, jei nebus aiškios veiksmų programos, susitarimo ir pritarimo, bendro darbo", teigė V. Adamkus. Jo nuomone, visų pirma reikia susitarti, ką daryti, ir tik po to jau be didelių ginčų bus galima išbristi iš visų bėdų.

„Meskim iš galvos visus plebiscitus ir referendumus. Ieškokime išeities, dirbkime",– kvietė V. Adamkus.

Žurnalistų paklaustas, ar jis nemano kandidatuoti į Lietuvos prezidentus, Adamkus atsakė, jog tai nerealus reikalas. Tačiau R*espublikos* laikraštis (nr.18) išspausdino visą puslapį skaitytojų laiškų, raginančių V. Adamkų kandidatuotis. Pavyzdžiui, V. Onutis iš Širvintų rašo:

Labai teisingai sausio 16 d. vakare per TV II programą dėl prezidento kalbėjo LLL Kauno atstovas. Totalitarizmui bei fašizmui Lietuvoje išvengti, manau, būtina į prezidentus kviesti ir rinkti V. Adamkų.

V. Landsbergis daug nusipelnė Lietuvai, bet nesupranta demokratijos.

Tuo tarpu *Vilniaus laikraštis* (nr. 31, 1992.III.6) pirmame puslapyje įdėjo tokią žinią:

V. Adamkus nepasakė: „Ne"

VL. Kovo 4 dieną žinomas JAV lietuvis, politikas bei gamtosaugininkas Valdas Adamkus dalyvavo Lietuvos televizijos informacinėje laidoje „Panorama". V. Adamkus pareiškė abejones dėl prezidento institucijos Lietuvoje įvedimo dabar, kai neišrinktas naujas Seimas ir nepriimta Konstitucija. Į klausimą, ar jis sutiktų būti Lietuvos prezidentu, V. Adamkus tiesiai neatsakė. Tačiau nepasakė: „Ne", ką jis be abejo būtų padaręs, nei būtų apsisprendęs nekandidatuoti į Lietuvos prezidentus. Beje, ši kandidatūra, krentant dabartinių Lietuvos lyderių populiarumui (tiek esančių valdžioje, tiek opozicijoje) gali tapti rimtu pagrindu vienybei ir stabilumui šalyje.

Ar tas klausimas realus, ar ne, parodys ateitis. Vienok V. Adamkaus populiarumas Lietuvoje yra didelis. Šiuo metu, kai Lietuvoje vyksta gan plati politinė maišatis ir nenoras įstatyti politinį gyvenimą į konstitucinius rėmus bei normalų demokratinį procesą, toji kandidatūra gali, anot *Vilniaus laikraščio*, „tapti rimtu pagrindu vienybei ir stabilumui šalyje"...

NESIBAIGIANTIS DIALOGAS SU ŽYDAIS

Tėviškės žiburiai yra vienas iš nedaugelio išeivijos laikraščių kur buvo nagrinėjami lietuvių-žydų santykiai bei kaltinimai dėl žydų šaudymo. Tuose pasisakymuose dalyvavo ne tik lietuviai, bet ir Izraelyje gyvenentieji Lietuvos žydai. Dėl žydų šaudymo Lietuvoje nebuvo kaltinami atskiri asmenys, bet lietuvių tauta, ypač tame dialoge su kaltinimais pasižymėjo prof. D. Levin.

Dabar Tėviškės *žiburiuose* (nr.4) jis sako, jog nekaltinęs lietuvių tautos, girdi, buvo blogai suprastas. Bet *Teviškės žiburių* redakcija jam nurodė jo anksty-vesnius pareiškimus. Į tą dialogą įsijungė Sibiro tremtinys V. Jankauskas (*Tėv. žiburiai*, nr. 10, 1992.III.3), kuris savo straipsnį taip baigia:

Ką galėtų prof. D.L. pasakyti ir apie visuose Lietuvos universitetuose dirbusį „filosofą", slaptą KGB majorą Zaksą, apie kurio kruvinus darbus papasakojo jo žmona, gyvenanti Izraelyje? Ką galėtų paaiškinti apie daugelį žydų – žiauriausių tardytojų?

Toli gražu nepilnas A. Kalniaus nurodytas lietuvių, nukentėjusių ar žuvusių nuo vokiečių už žydų gelbėjimą, skaičius. Tačiau ar prof. D. Levinas galėtų nurodyti nors vieną žydą, nukentėjusį ar žuvusį gelbstint lietuvius, kai šie pokario metais buvo masiškai suimėjami, žiauriausiai tardomi, naikinami, deportuojami?

Taigi, Lietuvos žydams reikia nebijoti pasižiūrėti į save, prisiminti tą laikotarpį, kada nemažai jų narių dalyvavo lietuvių persekiojime. Kai bus ant svarstyklių padėtos abipusės skriaudos – sumažės įtarimas ir kaltinimai.

AR IŠEIVIJA JAU NEREIKALINGA ?

Šia tema bendruomenininkas B. Nainys kalbėjo Cicero mieste Vasario 16 minėjime. Jo kalbą persispausdino *Draugas* (nr. 47, 1992.III.7). Toje kalboje jis iškėlė daug teisingų minčių, aktualių ypačiai dabar, Lietuvai atstačius nepriklausomybę. Kai kurie tautiečiai jau nori uždaryti išeivijos veiklą, grąžinti Fondo pinigus Lietuvai, lyg staiga visi išeiviai masiniai grįžtų namo, kaip kažkoks keistuolis K. Adickas savo laiškuose *Pasaulio lietuviui* ir *Akiračiams*, siūlo užsidaryti ir organizoti ešalonus į Lietuvą. B. Nainys taip rašo:

Nesuprantu, sakykim, kodėl yra jaunų šeimų, atsimančių iš lituanistinių mokyklų vaikus, aiškinančių, kad, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, lietuviškai mokytis čia nebereikia. Nesuprantu, kodėl kai kurie veikėjai primygtinai siūlo visą Lietuvių Fondo kapitalą skubiai atiduoti Lietuvai, kai puikiai žinome, kad tas Fondas buvo steigiamas – liudininkas ir aš pats esu – telkti milijonus, iš kurių nuošimčių čia lietuvybę palaikytumėm ir Nepriklausomai Lietuvai atiduotumėm tik tada, kai čia tos lietuvybės nebebus ir jai pinigų nebereikės. Nesuprantu, kodėl ir patys didieji vadai aiškina, kad nebereikia nė Pasaulio Lietuvių Bendruomenės – tos visos mūsų išeivijos jungties lietuvybei palaikyti, nes Kraštų Bendruomenės tiesiogiai santykiauja su Lietuva ir PLB valdybai nebėra ko veikti.

Toliau jis prisimena keistą Lietuvos spaudoje pasirodžiusį Santa Monicos Bendruomenės valdybos pasirašytą laišką, kuriame kritikuojami tie išeivijoje gyvenantieji tautiečiai, kurie reikalauja teisių į turtą ir pilietybę:

akiračiai

(USPS 706 - 500)

The Lithuanian Monthly. Published monthly, except August and September by Horizons Foundation Inc., 9425 So. Pleasant Ave., Chicago, Ill., 60620. Subscription rates: $12.00 annually; $ 1.50 per copy. Second class postage paid in Chicago, Ill.

° Postmaster: Send address changes to Akiračiai, 9425 So. Pleasant Avenue, Cicago, Ill., 60620.

° Šio numerio redakcija: D. Bielskus, L.Mockūnas, Z. Rekašius, T. Remeikis, T. Venclova, V. Zalatorius, H. Žemelis.

° Redakcija atsako už nepasirašytus straipsnius. Straipsniai, su kurių turiniu redakcija nesutinka, spausdinami tik pasirašyti. Slapyvardžiais pasirašyti straipsniai nepageidaujami. Skaitytojų laiškai turi būti pasirašyti ir laiškų skyriuje jie spausdinami, jei jų turinys liečia Akiračiuose svarstytus dalykus. Laiškai kitomis temomis gali būti spausdinami kaip straipsniai.

° Metinė 10 numerių prenumerata $ 12.00.; atskiro nr. kaina — $ 1.50. Prenumeratas ir aukas čekiais ar pinigų perlaidomis prašome išrašyti Akiračių vardu ir pasiųsti aukščiau nurodytu adresu.

„Apylinkės valdyba nepritaria užsienio lietuvių, priėmusių Amerikos pilietybę, reikalavimui automatiškai jiems grąžinti piliečių teises. Jei reikalaujama teisių, tai turi būti ir pareigos (...) Tokie reikalavimai net su grasinimais kenkti Lietuvos interesams, rodo kai kurių Amerikos lietuvių moralinį nuosmūkį (...) jei jų reikalavimai pateikiami Lietuvos meilės vardu, tektų tai pavadinti nepateisinamu nesusipratimu".

Nesugebu tokio kuriozo net suvokti. Tik manau, kad yra kažkas siaubingo visai Santa Monica-West Angeles Lietuvių Bendruomenės apylinkės valdybai „in corpore" (pasirašė septyni nariai, tarp kurių yra jau pilietybę gavęs – gal už nuopelnus, kaip tvirtina Antanas Viluckis – ir Juozas Kojelis) viešai kaltinti moraliniu nusmukimu bei vadinti nepateisinamai nesusipratusiais teisėtai savo teisių reikalaujančius išeivius, primenant dar ir kažkokias pareigas.

J. Kojelis gavo Lietuvos pilietybę už kažkokius nuopelnus. Dabar jis aiškina, kad kiekvienas, kuris nori gauti pilietybę, turi užpildyi klausimų lapą, nes, girdi, Amerikoje net šlavėjai turi atsakyti daug klausimų. Ir, žinoma, užmokėti pilietybės gavimo mokestį.

Nežinome už kokius didelius nuopelnus J. Kojelis gavo Lietuvos pilietybę, gal už skleidžiamus šmeižtus Lietuvos spaudoje, ar tik papirkdamas pilietybės davimo biurokratus?

Čia juk ne Popiežiaus Grigaliaus ordinų dalinimas už pinigus, kuriuos išeivijos katalikai, vienas paskui kitą ,stengėsi gauti. Pilietybės gavimas yra įstatymu numatyta teisė, o ne kažkokia valdžios malonė, – jei tu esi geras, šventas ir duosi pinigų, tai gausi pilietybę...

DU GAIDŽIAI . . .

Akiračių bendradarbis Bronys Raila savo skiltyje (kovo mėn. numeryje), komentuodamas frontininkų išpuolius prieš išeivijos liberalus, pavadino juos karingai nusiteikusiais gaidžiais. O tų gaidžių istorija yra tokia. Frontininkams, norintiems vyrauti išeivijos politiniame ir visuomeniniame gyvenime, ne visada sekdavosi. Jau pradedant išgarsintu rezistencijos laikotarpiu vokiečių okupacijos metais, kolaborantiniais pareiškimais, neprotingu partizanų rėmimu, kai tuo laiku reikėjo tą rėmimą sustabdyti, nesugebėjimu suprasti, ką reiškia ryšiai su Lietuvos rezistentais ir lietuvių tauta,

kitus apšaukiant okupantų talkininkais, o patiems su bimbininkų ekskursijom važinėti į Lietuvą ir t.t.

Kai atsivėrė vartai į Lietuvą, jie tuoj nuskubėjo su pasigyrimais, pažadais ir nuopelnais į Vilnių ir pamatė, kad niekas jų nežino ir tik visi linksniuoja akiratininkus, Metmenų žurnalą ir visus tuos, kurie per ilgą laiką puoselėjo ryšius su kultūrininkais ir tuo pačiu skleidė laisvės idėjas. Todėl per paskutinį frontininkų suvažiavimą, Dainavoje, V. Volertas ir pasiūlė planą, kaip susidoroti su liberalais, Santara-Šviesa ir akiratininkais. Planas paprastas – diskredituoti, šmeižti, kaltinti. Ir tą akciją pradėti ne tik išeivijoje, bet ir Lietuvoje. Tačiau jie pasirinko nepatikimus ginklus – demagogiją ir melą. Ir dar nepatikimesnius ginklanešius – V. Volertą ir J. Kojelį.

Iliustracijai pacituosime keletą tos demagogijos pavyzdžių. Štai, V. Volertas *Drauge* (nr. 52, 1992.III.14) rašo:

Ankstyvasis kai kurios išeivijos šliaužimas į Lietuvą, kompromisuojant su Sovietų Sąjungos saugumu ir politiškai nusileidžiant iki autonominės būklės Lietuvai, neatkreipė tautos dėmesio išeivijai. Jo neatkreipė ir prieš dešimtis metų čia važinėję, mums lankstantis priimti, žmonės iš okupuotos Lietuvos, nes jie, nors gal ir žymūs kultūrininkai, buvo ne tautos, bet komunistų partijos atstovai. Nedaug padėjo ir mūsų siuntinėliškas bendravimas, tikras artimo meilės gestas, nes komunizmas nežinojo nei artimo, nei bet kokios meilės.

Ir dabar Vakaruose, ir dabar lietuvių išeivijoje, ir dabar Lietuvoje dar yra įsikabinusių į tą paslaptingą rusizmą. Skandinavai, danams patiems įsijungus, kalba apie Šiaurės-Baltijos kraštų sąjungą, nuo mūsų nesisuka Vakarų Europa, tačiau Prunskienė, Brazauskas ir visi komunistai, skęsdami savo pačių drumzlėse, plaukia ir plaukia į Rytus. Kai rusizmas pats save atras ir įvertins, tik tada jis taps civilizacijos dalimi, o iki šiol jis buvo tik sargdinanti bakterija.

Kitas Lietuvą užgriuvęs sunkumas – ten įsivyravusi alkūniavimosi, stumdymosi ir šūkaliojimo visuomenė ir politinė veikla. Turime pripažinti, kad tasai jų stilius kai kurias partijas veda į chuliganizmą, bauginanti pusiausvyros praradimu visoje tautoje. Kaip tik šiuo laiku ten vyksta kai kurių partijų trupėjimas, vadams ir vadukams niekinant vieniems kitus.

Šiaurės Atėnai (nr. 10, 1992.II.6) įsidėjo pasikalbėjimą su tuo pačiu J. Kojeliu, kuriame jis pabėrė daug pagyrų frontininkų organizacijai, sudarydamas įspūdį, kad ji yra vienintelė, pasidarbavusi išeivijos gyvenime. Tą pasikalbėjimą vedė žurnalistė Vilija Aleknaitė, kuri, atrodo, buvo sužavėta ... p. Kojelio išvaizda:

Pagaliau sugrįžta kambario šeimininkas, aukštas, tiesus, anglosaksiškai liesas, kalbantis su pačiu gražiausiu pasaulyje (bent man) žemaitišku akcentu.

Ką gi, sakau, ponas Juozai, teks įjungti diktofoną – toks žurnalisto amatas. Prisistatykite mūsų mieliems savaitraščio skaitytojams!

O toliau J. Kojelis taip atsakė į klausimus:

– Vienas pirmųjų Lietuvos spaudoje pradėjo rašyti Arvydas Juozaitis. Bet dabar aš jau nežinau, kurioje vietoje jis stovi... Kad ir paskutinėje deklaracijoje, kuri pavadinta „Demokratine Chartija": jis eina su tokiais žmonėmis, kaip Vytautas Kavolis, kuris yra vienas pagrindinių antifrontininkų. O A. Juozaitis šiuo metu tarsi laikosi ir prie frontininkų, tai aš nežinau, kaip jis tuos dalykus suderina. Gal čia toks kepurėlių keitimo žaidimas? Tą jų litaniją aš galėčiau bent dešimčia punktų pratęsti: „Demokratija Lietuvoje įsigalės, kai buvę aukštieji funkcionieriai savanoriškai pasitrauks iš postų ir užleis juos naujiems žmonėms, kai kompartijos pagrobtas turtas bus savanoriškai sugrąžintas etc." Man nesuprantama, kodėl po šia deklaracija aš matau kai kuriuos vardus.

Sakysime, pradžioje išeivija diferencijavosi pagal senąsias tradicines ideologijas ir partijas. Kai atėjo pasivadinę liberalais, jie visą tą mūsų diferenciją skėlė per pusę. Labiausiai buvo mums nepriimtinas noras liberaliai interpretuoti Lietuvos okupaciją, netgi vengimas sakyti, kad Lietuva okupuota. Liberalai ragino, kad nebekovotume už valstybingumą, bet bandytume išlaikyt savo tautą (net A. Sniečkų įsigudrinta prilyginti Vytautui Didžiajam!). Jie siūlė Amerikai pripažinti Lietuvos okupaciją, Vilniuje įsteigti konsulatą, ir tai bus langas į Vakarus. Mes buvome įsitikinę, kad sovietai bet kokį „langelį" gudriai uždarys, jei tik panorės. Ir bendrai, Amerikos intelektualinis liberalizmas buvo labai palankus komunistams. Kai aš paklausiau vieno jų profesoriaus, kaip Jūs suderinate liberalizmo idėjas su ta žmogėdriška prievarta Sovietų Sąjungoje, gavau tokį atsakymą: BĖDA, KAD TEN DAR NĖRA SUNAIKINTA BAŽNYČIA, RELIGIJA; KAI JI BUS SOVIETŲ PILNAI SUNAIKINTA, TENAI PRASIDĖS DIDŽIOJI LAISVĖ! Tai reiškia, kad religiją jie laikė stipriausia užtvara laisvei.

Mus stebina, kad Lietuvių Frontas, kuriame yra daug gerų ir nusipelnusių iševijos gyvenime asmenų, pasirinko dialogui tokį nepriimtiną ir su faktais nieko bendro neturintį kelią.

NEDIPLOMATIŠKAS PAREIŠKIMAS

Lietuvos ambasadorius JAV Stasys Lozoraitis pirmą kartą lankėsi Lietuvoje ir su savo neapgalvotu pareiškimu dėl Rytprūsių (vad. Kaliningrado srities) grąžinimo Lietuvai pakliuvo bėdon. Smarkiai dėl to reagavo Rusija ir Lietuvos atstovas Maskvoje E. Bičkauskas turėjo gerokai prakaituoti ir aiškintis, kad pareiškimas nebuvo toks, koks buvo – taip bent diplomatai aiškinasi.

Triukšmas kilo dėl *Lietuvos aide* (nr. 41, 1992.II.28) paskelbto pasikalbėjimo su S. Lozoraičiu. Jis ten pareiškė:

Kitas dalykas, kuris man nepaprastai kelia nerimą – Karaliaučiaus sritis. Kažkada – neryt ir neporyt – jis turėtų įeiti į Lietuvos sudėtį ir būti Lietuvos rankose. Šitą reikalą turime kelti labai subtiliai, išnaudodami mums palankias pozicijas. Karaliaučiuje niekas nenori matyti vokiečių, nors jie ten aktyvūs. Jų nepageidauja nei prancūzai, nei britai, nei skandinavai, o pirmiausia – lenkai. Tai turėtume išnaudoti energingiau, negu dabar. Tuo labiau, kad jau kalbama apie respublikos įkūrimą. Čia jau būtų drama Lietuvai – nepaprastai sunkus, nemalonus smūgis mums. Kai ką daryti reikia jau dabar, kad neatsirastų ąšis Berlynas Maskva. Visais laikais, kai tik Vokietija susitardavo su Rusija, Lietuvai kildavo didžiausias pavojus. Tai mūsų užsienio politikos kertinis akmuo – pagrindinis principas. Kalbu apie ilgos distancijos politiką. Reikia aiškinti vakarams, taigi Prancūzijai, Italijai, kad Lietuvos ir tų šalių interesai, Karaliaučiaus srity sutampa.

Mažoji Lietuva (nr. 8, 1992.III.5) pirmam puslapyje tuo reikalu paskelbė straipsnį tokia antrašte: „Nemalonumai ar eilinis skandalas", kuriame rašoma:

Oficialūs Rusijos valdžios atstovai vadina panašius pareiškimus provokaciniais, šaldančiais Lietuvos ir Rusijos santykius, kurie šiandien, deja, nėra idealūs, reikalauja oficialių pasiaiškinimų. „Izvestijos" spausdina komentarą, kad S. Lozoraitis šitaip pasakė interviu „Lietuvos aidui" – laikraščiui, kuris „atspindi prezidento V. Landsbergio poziciją".

Atvirai tariant, nemėginome tikrinti telefonu, kaip po kolegos pareiškimo Maskvoje jaučiasi Lietuvos Chargé d'Affaires Rusijoje E. Bičkauskas. Tos pačios „Izvestijos" spausdina ir E. Bičkausko paaiškinimą šia tema, meistriškai pabrėždamos mūsų diplomato Maskvoje suglumimą. Nors E. Bičkauskas sako, kad Lietuvos ambasadorius Jungtinėse Valstijose, viešėdamas Lietuvoje, nieko oficialiai neatstovauja.

Atgimime (nr. 10, 1992.III.9) V. Adamkus, komentuodamas tą pareiškimą, šitaip sako:

Sunku vertinti geriausio mano draugo su kuriuo bendrauju daugelį metų, klaidą. Mane ji nustebino. Galbūt jis norėjo pasakyti kažką kitą?

Mes su juo šiuo klausimu esame kalbėję ne kartą ir aš esu tiesiog pritrenktas jo pasisakymu. Neišmanau, kodėl taip atsitiko!

Lietuvai šiuo pereinamuoju laiku reikalingi geri santykiai su visais kaimynais, o jie nėra geri dėl pradinių neapgalvotų Lietuvos veiksmų ir jos užsienio reikalų ministerio neatsakingų pareiškimų. Todėl stebina, kad prityręs diplomatas S. Lozoraitis tą padėtį dar labiau apsunkino...

Vyt . Gedrimas

„PERVERSMAS"...

(atkelta iš 1-mo psl.)

trijų neprisipažino dirbęs saugumui, todėl jų likimą spręs Aukščiausiasis Teismas. Kovo 25 d. jis pradėjo nagrinėti V. Čepaičio bylą. *(Už poros dienų Aukšč. teismas paskelbė galutinį ir neapskundžiamą sprendimą, kad V. Čepaitis su KGB bendradarbiavęs sąmoningai – Red.)* Anot kaltintojų, V. Čepaitis KGB dirbęs nuo 1963 metų. *Mažoji Lietuva* išspausdino Ritos Dapkutės iš Čikagos „Išpažintį". Buvusi KGB agente ir ji, bet apie viską informuodavo FBI.

Aukščiausioji Taryba dar kartą atidėjo rinkimus Šalčininkų ir Vilniaus rajonuose, kur prieš metus, pernai rugpjūčio mėn. buvo įvestas tiesioginis valdymas. Šiemet, tik 24 balsams pasisakius „prieš", rinkimai atidėti neribotam laikui. „Nacionalų" nuomone, rinkimus būtina atidėti, nes vėl „ne tuos išrinktų". Rinkimų atidėjimas nepagerins mūsų santykių su Lenkija, taip pat nepridės Lietuvai autoriteto Europoje. Deja, nacionalizmas yra gajesnis už europietiško mąstymo daigelius.

Mano reportažai *Akiračiuose* šį mėnesį buvo pastebėti Lietuvoje, susilaukiau kolegų deputatų neigiamų vertinimų tiek valstybės laikraštyje, tiek per lietuvišką radiją. Ir, matyt, ne paskutinį kartą. Besiorientuojantys į šventuosius ir neklystančius vadus žmonės kaip velnias kryžiaus bijo informacijos pasklidimo. Įšalas buvo gilus, dviejų metų jam išeiti nepakako. Ir nežinia, kiek dar metų prireiks, kol Lietuvoj bus normaliai reaguojama į kitokią nuomonę.

Rimvydas Valatka

Vilnius, 1992.III.25

IŠEIVIJOS LITERATŪRA 1991

ROMANAI, NOVELĖS, DRAMA

Pernai išeivijoje išleistų knygų apžvalgą šį kartą patogiau pradėti nuo prozos. Pats storiausias romanas, atžymėtas dar 1990 išleidimo metais, pasirodė tik pernai vasarą; jo įkandin – neplonas antrasis, o po to dar ir novelių rinkinukas. Taigi didesnę dalį prozos puslapių jau turėjome metams vos įpusėjus, kai apie poeziją tuomet dar nieko nesigirdėjo. Ir dramos teko palaukti iki pat metų galo.

Visi prozininkų vardai gerai žinomi, autoriai seniai pasiekę kūrybinį zenitą, ne kartą premijuoti, daugiausia ir pensininkų amžiaus sulaukę jau nebe vakar. Bet ko gi kito buvo galima tikėtis? . .

* * *

Tačiau kas per velnias darosi su Kaušpėdais svetur? Kai jis paskaito vilniškius laikraščius, net stebisi, kad ten nemaža jaunimo nešioja išradingus lietuviškus vardus. O jo brolis šičia tik trečiajam Gedimino vardą davė. Keista Ignacui. Kaziukas lietuvis, jo Slava jugoslavė, o vaikai, aišku, bus amerikiečiai. Mindaugas lietuvis, Otanė japonė, o Kucuka ir Semionas kas? Rusai! Monika rašo, kad ir Otanės vaikų akys įstrižos. Tai kas iš to? Vis tiek rusai jie bus ir į Lietuvą gal nė vienas tų įstrižų akučių nepasuks. (350 psl.)

... Ir Ragaišienės niekas ten nežino. Dingo troba, dingo ir senutė kartu su tomis kandimis, kurios sukramtė tavo ir mano praeities palikimą. Dingo, ir jų vietą užėmė ta išsikėtusi didybė. Tai še tau ta tavo Jokūbo gatvelė! Nebėr tavęs, nebėr tavo senutės, nebėr ir gatvelės, kurios atsiminimą gal nešiojais ir svetur. (388 psl.)

(Kazimieras Barėnas *Meškos maurojimo metai*)

Užvertęs pirmojo Kazimiero Barėno romano *Tuboto gaidžio metai* (1969) paskutinį puslapį galėjai nujausti, kad su pagrindiniu jo veikėju dar teks susitikti: Ignacas Kaušpėdas, vokiečių okupacijos metus per Pirmąjį pasaulinį karą piemeniu ir pusberniu atitarnavęs pas ūkininką Gasiūną, Lietuvos nepriklausomybės aušrą pasitinka stovėdamas kryžkelėje ir nežinodamas kur pasukti... *Beragio ožio metai* (1982) apima Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį, sutampantį su Ignaco subrendimu, kada jis Gulbinuose dirbdamas paprastus darbus taip pat laisvalaikiu mokosi, eksternu išlaiko brandos egzaminus, įsidarbina gimnazijos raštinėje, veda ligoninės tarnautoją Moniką, kurią, kartu su sūneliu Mindaugu, baisiojo birželio naktį bolševikai išveža į Sibirą... Dabar paskutinės trilogijos dalies kontūrai, galima sakyti, jau ryškėjo horizonte.

Bent trejetas pirmųjų Meškos *maurojimo metų*, užimančių vos ne pusę šimto stambaus (444 psl.) romano, irgi praeina (dabar jau nacių okupuotuose) Gulbinuose, kur tebegyvenantis Ignacas Kaušpėdas, trumpam sugrįžęs gimnazijos raštinėn, ilgesniam įsidarbina knygyne, o vėliau – ligoninėje. Prie Ignaco vėl gerinasi kadaise jo mylėta Uršulytė (dabar irgi gyvanašlė), kurios dukrelei Bronytei jis padeda ruošti pamokas; meilinasi našlė Emilija Miniotienė, nuo kurios jį atgrąso pas ją rastas vokietis karininkas; jam simpatizuoja ir knygyno bendradarbė Mortelė, o taip pat neabejinga nė ligoninėje jam darbą suradusi seselė Veronika, tačiau Ignacas, tvirtai atsispyręs visom pagundom, lieka ištikimas Sibiran išvežtai Monikai, visur dažnai ją prisimindamas.

Rytų frontui griūvant, Ignacas traukiniu išvažiuoja Vokietijon, nusidangina iki Vienos, sugrįžta Berlynan, patraukia dar toliau į Šiaurę, į pajūrį, kur, karui pasibaigus, mokytojauja lietuvių pabėgėlių stovykloje. Čia netrukus susitinka ir savo brolį Kaziuką, dar Lietuvoje įstojusį vokiečių kariuomenėn, kuris dabar tuojau veda jugoslavę ir susilaukia šeimos. Pirmai progai pasitaikius, Ignacas emigruoja į Angliją, o su juo ir Kaziukas, laikinai palikdamas nėščią žmoną Slavą ir dukrelę, bet vėliau juos pas save išsikviesdamas. Porą metų dirba tekstilės, o vėliau – plieno fabrikuose, abu kartu perka namus, bet turi vėl juos parduoti, kai Kaziukas su savo šeima nutaria krausytis Amerikon, pas žmonos tetą.

Metams bėgant, atsiradus progai, Ignacas pradeda susirašinėti su Lietuva, susiriša ir su savo žmona Monika, kuri iš tremties Irkutske sugrįžta į Lietuvą. Parašo jam ir sūnus Mindaugas, tremtyje vedęs japonę Otanę. Po širdies priepolio sugrįžęs iš ligoninės, fabrike Ignacas iki pensijos tik šlavinėja ir krapštosi lengvesniuose darbeliuose. Kai kurie pažįstami, ieškodami geresnio gyvenimo, iš Anglijos išvažinėja į Kanadą ir Australiją... Mindaugas, baigęs mediciną, paskiriamas į Mongoliją, kur mokytojauja ir jo žmona, pagimdžiusi sūnų Semioną ir keturias dukteris: Kacuką, Tošę, Ičikavę ir Sekagakę... Monika, dabar jau „suapvalėjusi senukė", apsigyvenusi Gulbinuose, atsiųstoje fotografijoje „sėdi, rimta, kaip romėniška matrona, apmąstanti aristokratijos ar respublikos likimą" (400). Čikagoje miršta Kaziukas, o pensininkas Ignacas dar mokytojauja sekmadieninėje lituanistinėje mokykloje, kol pagaliau ir jis nė nesirgęs, ramiai užgęsta savo lovoje...

Yra sakoma, kad vyresnio amžiaus žmogus gerai prisimena ryškesnius savo jaunystės ar net vaikystės pergyvenimus, bet veikiai pamiršta tai, kas atsitiko vakar ar šiandien. Galbūt dėl to ir trims nacių okupacijos metams Gulbinuose romane skiriama vos ne tiek pat puslapių, kiek ir keliems dešimtmečiams Dongdingtone, nežiūrint to, kad kaip tik Ignacui atsidūrus svetur, susipažįstama su visa eile naujų veikėjų. Čia nutinka ir visi labiau sukrečiantys įvykiai, kai Lietuvoje besimaišoma skaitytojui jau gerai pažįstamų veikėjų draugijose. Iš tikrųjų, nė vienur, nė kitur tie gausūs „atsitiktiniai susitikimai" (paties K. Barėno knygos pavadinimu tariant) į jokias reikšmingesnes jungtis nesusiriša ir į konfliktus neišsivysto. Tiesa, jie gal pagilina vieną kitą bruožą Ignaco ar kitų veikėjų portretuose, bet ir jų esminiai nebepakeičia.

Pirmuoju žvilgsniu Ignacas Kaušpėdas savo charakterio ir asmenybės bruožais nėra veikiai įsimenantis ar imponuojantis žmogus, nors jo portretą K. Barėnas kūrė ilgai, su didele meile ir kantrybe. Prie jo net pagrindiniam veikėjui paprastai teikiamas herojaus titulas vargu ar priliptų, nors jis visada pozityvus, pasiaukojantis, minkštaširdis, prireikus ir gana ryžtingas, nors širdyje dažnai abejojantis. Per tuos pernelyg gausius, smulkmenų ir pasikartojimų pilnus ir ne kartą iki nuobodumo ištęstus puslapius skaitytojas su Ignacu susigyvena, prie jo pripranta ar net prisiriša ir sielojasi ne tik jo likimu, bet ir tais, prie kurių jis savuoju gyvenimu reikšmingiau prisiliečia. O tai gal ir yra pats didžiausias K. Barėno atsiekimas šioje tikrai solidžioje trilogijoje, kuri visapusiškai atskleidžia ne tik vieno paprasto, pilko žmogaus asmeniškomis patirtimis ir aplinkos impulsais turtingą gyvenimą, bet kartu su juo taip pat ir vieno miesto, vienos platesnės apylinkės ar ir visos valstybės išgyventą epochą. Žinant autoriaus kilmę, iš įvairių užuominų, o ypač tikrinių gatvių vardų, nesunku nustatyti, jog Gulbinams modeliu buvo prieškarinis Panevėžys, ir pasidžiaugti, kad su šia trilogija K. Barėnas davė tikrai impozantišką vidurinės Aukštaitijos šio šimtmečio buities epopėją. Jos perspektyvoje geriau pasiteisina savotišku epilogu traktuojamas svetur praleistos antrosios Ignaco gyvenimo pusės neproporcingas sutrumpėjimas.

Trumpoje apžvalgoje nėra vietos pasigilinti į K. Barėno kalbos specifiką, jos autentiškumą itin gyvuose veikėjų dialoguose, spalvingas tų veikėjų charakteristikas, ryškiai skirtingus ir psichologiškai pagrįstus jų paveikslus, nors pagrindo ši trilogija tam duoda daugiau nei kuris kitas beletristinis veikalas, išleistas išeivijoje pataraisiais metais.

* * *

Pradėjau atkurdinėti savo senelį. Uždavinys painus, bet įdomus. Jo todėl ėmiausi, kad buvo šiurpu kalbėti su negyvu, nors įdomiu žmogum. Jis fiziškai nemirė, net baisu apie tai pagalvoti! Darbuojasi, tariasi su anglosakse Kitty, džiaugiasi, kad aš, pasimetęs jaunuolis, sustoju jo mieluose namuose. Bet kas neturi praeities, to nebuvo ir nėra. Laikas nepajėgia gyvo žmogaus nebūtin paskandinti, nes lieka jo praeitis. (47 psl.)

Mano fantazija nepaklysta šimtmečiuose, nepasimeta kontinentuose. Ir šįkart ji neapgavo. Sukūrė senelį, tolimu vieškeliu atėjusį, iš sentėvių rūko iškilusį. Dabar brangų žmogų mačiau gyvą. Jis vaikščiojo praeityje, kvėpavo dabartimi, turėjo ateitį. (49 psl.)

(Vytautas Volertas *Vilkas iš Galų*)

Vytauto Volerto septintasis romanas *Vilkas iš Galų* pasakojamas pirmuoju asmeniu, pas savo senelius gyvenančio, jų išauginto antrosios kartos lietuvio-amerikiečio lūpomis. Iš tikrųjų tas romanui pavadinimą davęs senelis Paulius savo tikrąja kilme nėra nei Vilkas, nei iš Galų. Vilku buvo pravardžiuojamas jo prosenelis Augustas Stimburys, užkuriu atsikėlęs į vieną iš keturių Labučių galukaimės sodybų, kurias Galais vadindavo kaip tik dėl tos jų užkampinės pozicijos. Kada užkurio sūnaus girtas krikštatėvis jo tikrosios pavardės nebeprisiminė, vaikas jau Vilku buvo ir metrikuotas. „Taip Galuose atsirado Vilkas, nors Galai nebuvo Galai, Vilkas nebuvo Vilkas. Tada ėjo1887 metai"(65)...

Nuo mažens lietuviškai auklėtas bevardis pasakotojas, tikrajai senelei anksti mirus ir seneliui vedus

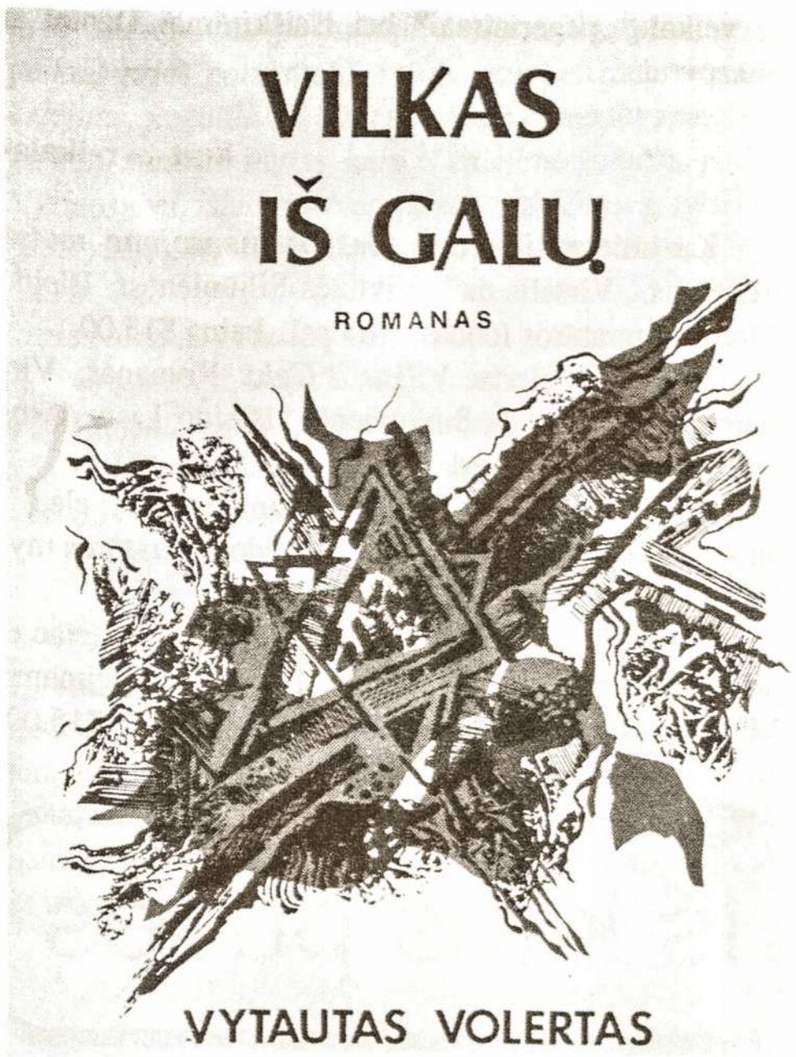

amerikietę našlę, besididžiuojančią savosios giminės pranašumu, susirūpina ir savo šaknimis. Amerikoje viešinčios lietuvaitės tautotyrininkės jis paprašo Lietuvoje „atkasti savo senelio kilmę, kurios jis pats gerai neatsekąs (34). Iš jos atsiųstų užrašų ir anksčiau iš ką tik mirusio senelio draugo gautų sąsiuvinių, tas pasakotojas ir atkuria savosios giminės istoriją, ją pradėdamas XIX šimtmečio antroje pusėje ilgiausiu romano skyrium.

Sekant giminės pėdsakais, vienu kitu sakiniu užkliudomi ir bendrieji Lietuvos istorijos bruožai: caristinė okupacija, 1863 m. sukilimas, knygnešių gadynė... Kaimiečių ir miestelėnų buitis atsiskleidžia daugiausia atsitiktiniais smulkesniais ar stambesniais incidentais, kuriuose švysteli ir vienas kitas ryškesnis charakteris, bet jų susidūrimai neišsivysto į reikšmingesnius konfliktus, o likimai retai tampriau tesusipina. Labiausiai intriguojantis yra Pauliaus tėvo Kosto susidraugavimas su septyniolikmete dvarioke Verute, itin natūraliai išsivystantis į dviejų jaunuolių pirmąją meilę. Patrauklus temperamentingos gražuolės paveikslas, piešiamas drąsiais dinamiškai gyvo dialogo brūkšniais, veikiai užangažuoja skaitytojo vaizduotę. Gaila, kad šį daug žadantį darnų duetą pergreit nutraukia disonansiška prasidėjusio karo kakofonija. Verutei pabėgus Lenkijon kartu su savo dvarponiu, uždanga skubiai nuleidžiama ir antram veiksmui tepakyla po keleto metu, kada Kostas, jau vedęs kaimynę ūkininkaitę Vladzę, augina aštuoniametį sūnų Pauliuką, o dvariokė Verutė, grįžusi „su įgaliojimais" kaip dvaro ponia Veronika, bent Vilkienės pasakojimu, atrodo „kaip kūlys. Greitai negalės savo kumpių pavilkti". (162) Nenuostabu, kad su Kostu ji nebesuvedama...

Visuose likusiuose jau nepriklausomos, o vėliau – bolševikų ir nacių okupuotos Lietuvos gyvenimą liečiančiuose skyriuose veiksmas rieda žymiai sparčiau. Paulius auga, baigia gimnaziją, stoja žemės ūkio akademijon, įsimyli ir veda kaimynystėje žemės iš dvaro gavusio savanorio naujakurio Barzdėkio dukterį Anelę, taip pat gimnazistę, o vėliau – mokytoją. Jų gyvenimas vystosi „be dramatiškumo, be lūžių, be filosofijos ir be problematikos" (197), kol visus sukrečia kraštą užgriuvusios tragedijos: okupacija, trėmimai į Sibirą, areštai, gaudymai, kurių pasėkoje išdraskomos šeimos ir sujaukiami gyvenimai... Paulius Vilkas, vokiečių sugautas apkasų kasti ir artėjančio fronto nustumtas giliau Vokietijon, iš ten pabėga ir slapstosi antrą kartą bolševikų užimtoje tėviškėje, iš kurios pasitraukia dar vokiečių valdomos Latvijos lopelin, iš kur atplaukia į Vakarus, čia surasdamas ir žmoną.

Vos atsidūrus Amerikoje, po autobuso ratais žūna septyniametis sūnelis, bet pirmagymė dukrelė sparčiai auga, „Vilkams į ją net ir pasižvalgyti per darbus nespėjant" (19), baigia medicinos mokyklą, išteka ir susilaukia berniuko. Kada vienas po kito netikėtai miršta abu berniuko tėvai, jis ir atitenka senelių globon.

Dar romano įžangoje pasakotojo susipažinta ir veikiai įsimylėta jauna našlė, jo vadinama „čigone", vėl iškyla gale, kai pas ją lankosi keistas svečias. Paaiškėja, kad tai jos motinos tėvas, trisdešimt metų išgyvenęs Izraelyje ir po to persikėlęs Amerikon. Dar daugiau: su seneliu išsiaiškinama, jog tai Seirijų žydas Eiberis, per abu bolševikmečius žiauriai terorizavęs visą apylinkę...

Romanas baigiamas pasakotojo kelione į Lietuvą dar vienam susitikimui su tautotyrininke, kuriai jis ima jausti vis didėjančią simpatiją. Deja, pasirodo, jog ji „buvo bjauri bolševikė, dabar pasidarė spekuliantė (...) jau du vyrus pravarė, dabar trečio žvalgosi" (300-301). Patyręs, kad „laikas nukirto ir supūdė Vilkų šaknis, nužėrė Galus" (302), pasakotojas turi skubėti namo, kur sunkiai susirgęs veikiai miršta jo senelis, romano titulinis herojus, o jam belieka ruoštis vesti mergaitę, su kuria kartu augo ir jaunystėje demonstravo už Lietuvą...

Visas „Lėlės" skyrius, visas pasakotojo ir „čigonės" meilės epizodas, paliekąs skaitytojo burnoje šleikštų skonį, nėra tiesioginiai surištas nė su Vilkų gimine, nė su šaknų ieškojimu. Su romanu nėra oganiškai suaugęs ir jo sąrangai nereikalingas nė sadistas Eiberis. Tiesa, tokių atsitiktinių veikėjų šiame romane yra ir daugiau, tačiau jie iškyla kaip naturali aplinkos fono detalė ir pradingę po savo vienkartinių pasirodymų iškrinta iš skaitytojo atminties, tačiau pasibjaurėjimas Eiberiu, kurio sukėlimo autorius sąmoningai siekia, skverbiasi giliau ir išlieka, nuodydamas jo sąmonę ir bereikalingai silpnindamas veikalo struktūrą.

Po savo pirmojo romano (*Upė plaukia vingiais*, 1963), išleisto beveik prieš trisdešimtį metų, V. Volertas siužetu į Lietuvą tebuvo sugrįžęs tik vieną kartą, ketvirtajame romane *Pragaro vyresnysis* (1971), atskleisdamas sovietinės Lietuvos kolūkyje besislapstančio alkoholiko kunigo pergyvenimus. Dabar bandoma pasinerti kiek gilesnėn praeitin ir į ją žvilgterėti emociniai mažiau įsivėlusio, svetur gimusio ir brendusio lietuvio akimis, nors tokį požiūrį išlaikyti autoriui ne taip dažnai pavyksta... Blankiausiai atvaizduota, deja, kaip tik artimesnė, jau senelio ir jo bendraamžių išgyventa praeitis, nežiūrint to, kad ji apėmė tragiškiausius istorijos įvykius ir skaudžiausiai buvo pačių veikėjų pergyventa. Galbūt dėl to, kad V. Volertas kai kur persistengia, visada bandydamas išsireikšti įmantriau, kur paprastas, nuoširdus žodis daug daugiau atsiektų, skaitytojui dažnai nebesusigaudant, ar čia rimtai kalbama, ar tik juokaujama. Tiesa, ironiško ar sarkastiško tipo humoras yra V. Volerto dorybė ir jo stiliaus esminė dalis, tačiau visur galioja saikas ir skonis.

* * *

Gyvenimo dulkės yra trečias Andriaus Norimo (Mirono) novelių rinkinys. Pridėjus dar tris kartus daugiau atskiromis knygomis išleistų ir laikraščių atkarpose išspausdintų romanų bei apysakų, pasidarytų keliolika knygos apimties beletristinių vienetų, rodančių šio rašytojo nemenką produktyvumą. Kokybinius atsiekimus ženklina bibliografiniame puslapyje sužymėti įvairūs laikraštinių ir proginių konkursų laimėjimai, kurie taip pat gana tiksliai A. Norimą charakterizuoja kaip proginį-laikraštinį rašytoją, jautriai reaguojantį į aplinkos nuotaikas ir dienos aktualijas, prie kurių reikėtų skirti ir pačius konkursus, kurių laimėjimas premijuotą rašinį nebūtinai paverčia literatūra... Vienintelė šios rūšies (1968 m. Dirvos konkursą laimėjusi) novelė „Alytis", jau spausdinta ankstesniame rinkinyje (*Santaka*, 1977), čia matyt dar kartą įdėta sąmoningai, norint kiek sustiprinti reiklesnės atrankos ir geresnio apdorojimo stokojančią kokybę. Už likusias septynias ji be abejo stipresnė bent tuo, kad savo sukirpimu geriausiai atitinka žanrinius reikalavimus.

* * *

DON KICHOTAS išsitraukia vargais negalais špagą ir stovi išdidžiai.

FAUSTAS. Ar jis juokauja ar?..

HAMLETAS (šyptelėjęs). *Liūdnojo Vaizdo riteris, rodos, niekad nejuokauja.*

FAUSTAS. Bet visi – kažkodėl – juokiasi iš jo. Ką gi: kiekvienas tampam savo parodija, – anksčiau ar vėliau. (Sau) *Kaip ir aš – savo mizerijoje..* (214)

<...>

FAUSTAS. Gal jis ne tas Don Kichotas? (...) ... tai gal ir aš ne Faustas, o tu, Prince, – ne Hamletas? Nur eine Maskenspielerei? Tiktai užsidedam kaukes, pakvailiojam – ir vėl nusiimam? (215)

<...>

ROMEO (pribėgęs prie DON GIOVANNI ir JULIJOS). *Dangau! Jis ne tik Juliją – ir mano žodžius pavogė!..*

WILDE. *Pastaroji vagystė, žinoma, kur kas rimtesnė.*

DON GIOVANNI. Vaikine: žodžiai yra visų – ne tik tavo, bet ir mano. (302-303)

(Kostas Ostrauskas *Ars Amoris*)

Pirmosios Kosto Ostrausko dramos (*Pypkė* 1954, *Kanarėlė* 1958, ir *Žaliojoj lankelėj* 1963) remiasi originaliais fikciniais siužetais ir veikėjais. Vėlesnės jo dramos ar mikrodramos daugiausia pagrįstos mitologiniais, bibliniais ir istoriniais įvykiais, literatūriniais veikalais bei jų charakteriais, išmargintos visokiausiomis citatomis ar ištraukomis, kurių šaltiniai įvairuoja nuo šventraščio iki kasdieninės spaudos aktualijų ir trivialijų. Vienur pagrindu naudojamas vienas koks žinomas kūrinys, k.a.: Maironio to paties vardo baladė *Čičinske* (1977), ar Šekspyro „Hamletas" *Duobkasiuose* (1969), o kitur (pvz.: *Kvadrate, Metuose* 1971, ar *Gundymuose* 1983) – tie šaltiniai gausesni ir įvairesni. Viršūnė pasiekiama pernykščių metų gale išleistame veikale *Ars amoris*, kur, literatūros kritikės Violetos Kelertienės žodžiais tariant, „autorius medžiagą ima iš Vakarų kultūros klasikinių mitų bei vėlesnių meilės istorijų, kurios mūsų civiliacijoje buvo pakylėtos į archetipinius šios temos vaizdinius". (*Draugas*, 1991.IV.27)

Ars amoris susideda iš dešimties plačiai visatos ir laiko erdvėje išdėstytų paveikslų, kiekviename parodant daugiau ar mažiau literatūriniai išprususiam skaitytojui bei žiūrovui savo darbais (ar iš jų darbų) pažistamus veikėjus, kurie dar kartą išgyvena ar atkuria tą meilės rūšį, nuotykį, aktą ar sceną, dėl kurių jie kaip sykis ir yra pagarsėję. Dantė dūsaudamas ir deklamuodamas sekioja Beatričę, kol ši išteka už kito, o jai dar jaunai numirus, dideliame sielvarte rašo savo „La divina commedia", davusią pavadinimą ir pirmajam paveikslui... Savo vardo paveiksle Salomė šoka Erodui

(tęsinys sekančiame psl.)

ROMANAI ...

(atkelta iš 5-to psl.)

septynių šydų šokį ir, motinos kurstymo bei klastos pagalba, išgauna Jono Krikštytojo galvą... „Frančeskos ir Paolo" vaidinamos istorijos paskutinę sceną pataiso pats autorius Boccaccio... Otelas savo vardo paveiksle pademonstruoja bent porą Desdemonos pasmaugimo varijantų... „Abelardo ir Eloizos" epizodas, vienas ilgiausių knygoje, yra vos ne paraidžiui nurašytas iš prieš kelis metus išleistos paties K. Ostrausko dramos *Eloiza ir Abelardas* (1988), ją, žinoma, gerokai patrumpinus, praleidus neesmines detales ar trečiaeilius personažus, o svarbesniųjų roles padalinus *Ars amoris* veikėjams... Paveiksle „Narcizas ir kiti" skirtingas meilės rūšis atstovauja dar ir graikų poetė Safo, anglų rašytojas Wilde ir poetas Baironas su Markizu de Sade... „Dievų išdaigose" Dzeusui ir jo žmonai Herai talkina Apolonas, Poseidonas ir kiti dievai bei pusdieviai... Hamletas, karaliaus patarėją Polonijų palaikęs savo motinos meilužiu, jį nuduria ir tąso po sceną, joje susitikdamas dar Faustą ir Don Kichotą („Labanakt, motin")... „Casanovos saulėlydyje" epizodo herojus nori susitikt su Mozartu ir pataisyt klaidas jo Don Giovannio operoje...

Veikalas pradedamas dausose vykstančiu prologu, kuriame Romeo ir Julija susitinka garsų romėnų meilės poetą Ovidijų, pasišovusį jiems atskleisti „meilės vingius: tariamai nekaltus, bet apgaulius, nelauktus ir klaidžius, neįprastus ir pavojingus... – et caetera, et caetera -- ad nauseam..." (22). Visi jie, paprastai kitų nematomi ir negirdimi, stebi ką tik suminėtus epizodus, perskirtus interliudais, juose besiaiškindami ir besiginčydami tarpusavy. Viską apvainikuoja „Puota", pats ilgiausias dešimtasis paveikslas, kuriame visos herojų poros susitinka kaukių baliuje. Šokio sūkuryje vyksta ir persigrupavimai, kada prie Salomės besigerinantį savo vyrą Dzeusą „griebia už skverno" jo žmona Hera ir

– – – suporuoja su ELOIZA, pati pasirenka OTELĄ, o SALOME tuoj pat nutveria DON GIOVANNI. FRANČESKĄ iškviečia ABELARDAS, DEZDEMONĄ PAOLI, o CASANOVA nuslenkia SAPFO. (263) *DANTĖ pakyla, atrodo, eis prie BEATRIČĖS, tačiau, jam betūpčiojant, prieina BAIRONAS ir ištiesia jai ranką. BEATRIČĖ palūkuriuoja, pasižiūri į jo luošą koją, žvilgteri į DANTĘ, kilsteli išdidžiai galvą ir paima BAIRONO ranką. DANTĖ atsidūsta ir atsisėda. WILDE ir MARKIZAS DE SADE susižvalgo, trukteli pečiais ir susiporuoja. Tiktai NARCIZAS lieka nuošaly – spokso į veidrodį, o DANTĖ – į BEATRIČĘ.* (264)

Linksmybė yra visuotina... Į šokį, o vėliau ir į svečių pokalbius įsijungia ir Romeo su Julija, nes paaiški, kad į puotą visus sukvietė ne Don Giovanni, kaip buvo manyta, bet pats Ovidijus, dabar prisistatęs šeimininku... Abelardas skaito pamokslą apie Šv. Moniką, kurį parašė Šv. Augustinas, „o nurašė vysk. Motiejus Wolonczewskis"...(281). Markizas de Sade pasigenda Jūratės ir Kastyčio, taip pat Kęstučio ir Birutės... Du vyrai įstumia spintą, iš kurios, prasivėrus durims, iškrenta ČIČINSKAS, čia atlydėtas kitų K. Ostrausko to paties vardo dramos veikėjų... Don Giovanni vilioja susižavėjusią Juliją Romeo žodžiais, dėl ko jiedu vos rimtai nesusikauna špagomis, kitiems svečiams vos neįsijungiant į kivirčą... Tačiau, Ovidijaus burna šnekant, nors galėtum „ir toliau tą pačią virvę vyti", tačiau jau įrodyta, kad „meilė (...) buvo, yra ir bus viena ir ta pati – tiktai jos atmainos skirtingos – tiktai metamorfozės". (291) Taigi ir „puota" baigiasi Dantės deklamacijomis Beatričei, o *Ars amoris* – prologu dausose, kur „*pagaliau JULIJA kelia prie ROMEO lūpų obuolį*", jiems mestą su Adomu prabėgančios Ievos... Ir taip 325-tame puslapyje „*lėtai leidžiasi uždanga*".

Žinoma, tie visi puslapiai, kaip draminio žanro veikaluose įprasta, nėra jau taip tirštai „pridrukuoti": keturiasdešimt su viršum palikta visai tuščių, daugiau negu trisdešimt – pustuščių, kurių keliolikoje tėra po vieną ar du žodžius... Taip sakant, knyga išleista estetiškai nesigailint popieriaus, kurio betgi pakankamai, apie pustrečio šimto puslapių, lieka ir „meilės menui" išryškinti. Ir to gal net perdaug... Juk visi charakteriai pilnai išvystyti, visi konfliktai išpręsti dar uždangai nepasikėlus ir, kaip teisingai pastebi Otelas, „nėra reikalo pabrėžti, kas savime aišku" (276). Tačiau ir tai dar K. Ostrauskas perdaug dažnai daro, kiekviena proga iškeldamas Julijos naivumą bei drovumą, Salomės geidulingumą, Otelo pavydumą ir t.t. Narcizas vis kartoja savo „Koks aš gražus, koksai dailus", Markizas de Sade – pliaukši botagu, o Hamletas tąsosi su savo nužudyto Polonijaus lavonu... Bet, juo dažniau tie veikėjai bando kiek kitais žodžiais pakartotinai įrodyti savo taptybę ar autentiškumą, juo sunkiau jiems nuslėpti ir tą, sakykim, Kauno Šančių akcentą, tą juos visus suvienodinantį K. Ostrausko dramų veikėjams būdingą paties autoriaus kalbos stilių ar manierą...

Šiame K. Ostrausko veikale labiausiai trūksta intrigos, bet kokios įtampos. Kada skaitytojas ar žiūrovas visada iš anksto nuspėja kas pasirodys ar įvyks kiekviename paveiksle, sunku patraukti ar ilgesniam išlaikyti jo dėmesį. K. Ostrauskas niekada nesivaržo žodžiais pakartotinai nusakyti tai, ką skaitytojas jau žino, tačiau vengia jais išrišti kiek mįslingesnes situacijas, jas užbaigdamas pauzėmis ir tyla. Ką nors nesitikėto tarti lyg jau prasižįojęs veikėjas, žiūrėk, tik...„šypteli" ar „nusikvatoja", pasitikint, jog reikiamus taškus ne vien sakinio gale, bet ir ant raidės „i" sudėlios režisieriai, aktoriai ar skaitytojai... Intrigos vietoje siūlomas tariamai skirtingas, šaipokiškas, sarkastiškas ar net ciniškas požiūris, kuris, deja, irgi visada vienodas ir... užtikrintai nuspėjamas. Viena visada aišku: autoriui patinka su savo (nors kažin ar iš tikrųjų „savo"?) veikėjais ir skaitytojais pašposauti, pažaisti ir, kaip sako amerikiečiai, jis, atrodo, turi daug „fun" taip darydamas. Ar taip pat jaučiasi ir džiaugiasi skaitytojai? Manau, kad ne visi... Šį veikalą rašęs kelis (1984-1988) metus, man rodos, K. Ostrauskas turėjo dar kelis jį palaikyti stalčiuje ir po to peržiūrėti kiek reiklesnėmis akimis... Iš kitos pusės, žinau, jog tokie patarimai jam tiek pat reikalingi, kiek jų veikalų „pagerinimai" bei išaiškinimai Dantei ar Šekspyrui...

kęst . reikalas

Kazimieras Barėnas *Meškos maurojimo metai.* Romanas. Viršelis dail. Viktutės Siliūnienės. Išleido Ateities literatūros fondas. 444 psl., kaina $15.00.

Vytautas Volertas *Vilkas iš Galų.* Romanas. Viršelio dailininkė Ada Sutkuvienė. Išleido Lietuviškos knygos klubas. 304 psl., kaina $12.00.

Andrius Norimas *Gyvenimo dulkės.* Novelės ir apybraižos. Autoriaus viršelis. Išleido Literatūros mylėtojų talka. 197 psl., kaina $8.00.

Kostas Ostrauskas *Ars amoris.* Historiae sacrae et profanae. Aplankas Prano Lapės. Išleido Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas. 325 psl., kaina $15.00.

Iš kitos pusės

KODĖL JIS GRĮŽO ?

Kas? Voldemaras, žinoma. Tai viena iš likusių 1940 metų misterijų. Ko tada protingas žmogus galėjo tikėtis iš bolševikų? Atsakymą, jei kas dar nebuvo pats sugalvojęs, duoda š.m. pirmame nr. Klaipėdoje leidžiamas mažo formato žurnalas – „poilsis ir naujos žinios vienu metu" (taip jis save apibūdina) *Vakarai.* Jis skelbia Augustino Voldemaro 1936 m. rugpjūčio-rugsėjo mėn. rašytus laiškus Vidaus reikalų ministeriui J. Čaplikui ir Utenos arešto namų viršininkui, kuriuose Voldemaras tuo metu buvo laikomas. Pradėkim nuo prašymo Čaplikui.

„Nežiūrint girdų, kurie vaikščiojo po seimo rinkimų, jog bus paskelbta amnestija, kaip vienas iš pirmųjų naujojo seimo žingsnių, buvau nusistatęs papildomai prašyti Poną Respublikos Prezidentą malonės, numatydamas tam savo patrono šv. Augustino dieną. Tai padariau vakar, išdėstydamas Jo ekscelencijai, kuo ir kaip aš norėčiau būti naudingas savo tėvynei dabartiniais sunkiais laikais, jeigu būčiau laisvas.

Laikau reikalinga, be to, kreiptis į Tamstą, skyrium kaip į Vyriausybės narį, kuris neša sunkią atsakomybę už vidaus tvarką bei rimtį. Įtempimo didinimas geriausiai rodosi iš birželio mėnesį įvykusio susidūrimo tarpu darbininkų ir policijos. Jis atnešė nematytą aukų skaičių ir privertė Vyriausybę paskelbti net apgulos stovį. Įtempimas bus padidėjęs, nes tik ką perskaičiau spaudoje žinutę, jog Kauno policija gavusi du nauju gerai apginkluotu šarvuočiu. Toji žinutė, be abejo, saugumo organų įspėjimas.

Ji labai apgailėtina, nes paleista kaip tik dėl seimo atidarymo iškilmių ir propagandos bus panaudota kaipo vaizdžiausias įrodymas to, jog naujasis seimas neša tautai tik šarvuočius su nukreiptais į ją kulkosvaidžiais. Jei tuo keliu tikrai būtų eita. Iš Lietuvos greitai pasidarytų Ispanija su tuo skirtumu, kad nei ispanų valstybė, nei jų tauta neišnyks, o Lietuvai greitai ateitų galas kaip tautai, kuri būtų kaimynų sutirpinta.

Manau, kad mano; tiek persekiojimų iškentėjusio kalinio žodis, jog reikia remti Ponas Prezidentas sunkiausiu metu, nes kitaip galima visai prarasti Lietuvą, gal daugiau ramintų visuomenę, nei grąsinimai šarvuočiais. Juk Evangelijoje pasakyta, kas kardu kariauja, nuo kardo ir žūsta.

Tokį rėmimą aš nieku būdu nestatau kaipo kainą už

savo laisvę. Jau pirmajame malonės prašyme, kuris įteiktas prieš porą metų, rašiau, jog sutikčiau ir mirti kalėjime, jeigu tik tai būtų naudinga mano tėvynei. Jeigu būtų surastas būdas, kaip iš kalėjimo galėčiau padėti Vyriausybei, išlaikant Nepriklausomą Lietuvą, tyliai tai padaryčiau, nereikalaudamas ir nelaukdamas sau lygiai nieko. Tuo tarpu aš galiu melstis Dievui už Lietuvą, kurios likimas kaba ant siūlelio.

Grąsinimas šarvuočiais ir masiniais žudimais! Tuo keliu einant, nėra Lietuvai išganymas.

Gal Tamsta, Ponas Ministeri, malonėsi tai pranešti Ponui Prezidentui ir kitiems Vyriausybės nariams.

A. Voldemaras
1936 m. rugpiūčio 29 d.

Sakoma, kad Voldemaras jau iš mokyklos suolo rašydamas savo kaimynams prašymus, dažnai, sėkmingus, įsikalė sau į galvą, kad raštu viską galima padaryti. Jis beveik kasdieną rašė arešto namų viršininkui, įtardamas, kad kas nors jį nori pagrobti ir užmušti. Rugsėjo mėn. 4 d. jis rašė:

„Pavojų išimti mane, išpjovus kameros langą, galima laikyti likviduotu. Bet reikia numatyti galimybę, kad gali būti išpjautas langas koridory, mėginant mane išvogti per duris".

Sekančią dieną jis toliau vysto tą pačią temą:

„Kalėjimo administracija baudžiamaisiais įstatymais neša didelę atsakomybę už kalinio išnykimą, užmušimą arba to prileidimą. Taigi pakartotinai kreipdamas Tamstos dėmesį į didėjantį man pavojų, prašau pasirūpinti, kad niekas prie manęs negalėtų prieiti be paskirtojo dežuro ir kad neatsirastų trečio rakto...

Bematydamas didelį pavojų būti užmuštam dėl saugojimo trūkumų, kaipo katalikas turiu būti pasiruošęs kiekvienu momentu stoti prie aukščiausiojo Teismo. Kiekvieno likimas Dievo rankoje ir be jo valios nenukris niekam nei vienas plaukas. Bet kai katalikas mato didelį pavojų savo gyvybei, jis neatidėliodamas turi atlikti visas tikybos pareigas.

Prašau iškviesti man kapelioną, su kuriuo susitarsime dėl išpažinties".

Kur tie laiškai, faktinai tik jų nuorašai, atsirado? Juos redakcijai pateikė ilgametis Biržų dekanas Bronius Strazdas, rūpestingai išsaugojęs ir kitus ano meto dokumentus ar jų nuorašus, sakydamas „Imkite, gal kur panaudosite. Juk tai netolima mūsų praeitis".

Man atrodo, kad jie naudingi ir dabarčiai. Anų laikų vyriausybė praleido progą Voldemaro laiškus tuojau paskelbti. Nebūtų reikėję jo toliau kalinti ir vėliau išsiųsti į užsienį. Žinoma, negalima prileisti, kad tokia išganinga mintis būtų atėjusi į generolo Čapliko ir jo kolegų galvas. Tam trūko laisvos ir nepriklausomos spaudos. Laimė, ją dabar turime Lietuvoje. Tik ji sulaiko vyriausybę nuo dažnai parlamente pasitaikančių klaikių užsimojimų.

Vytautas Meškauskas

P.S. Britanijos pasiuntinys Kaune Thomas H. Preston savo 1939 m. birželio 28 d. konfidencialiame raporte apie vadovaujančias asmenybes Lietuvoje rašė:

„Galima sakyti, jog viena iš profesoriaus Voldemaro nelaimių buvo ta, kad jis buvo per didelis žmogus savo kraštui. Sunkumai, kuriuose jo šalis atsidūrė, neišvengiamai sukliudė jam įgyvendinti savo siekimus ir sumanymus. Jį galima neperdėtai kaltinti megalomania, o kartais, ypač paskutiniu metu, jame pasitvirtina teorija apie genijaus ir beprotybės artimą giminystę".

atvirai kalbant

NAUJI LEIDINIAI SENAIS VARDAIS

– Dabar norisi skaityti tik kultūrinius leidinius, nes apima nykuma ir nuobodylys nuo neretai prasiveržiančio fanatizmo, tamsybės, provincionalumo, netolerancijos. Visa tai vidinės griaunančios jėgos. O prieš griovimą sukyla kuriančioji galia. Tai vienintelis išsigelbėjimas. Juk Lietuva jau laisva su kruvina auka (ir padidėjusiu bendrų žmonių mirtingumu), nors ir svetimos kariuomenės gniaužtuose, nuolatinėj grėsmėj, su svetimais pasais, pinigais, kamuojama nepriteklių, stovinti nežmoniškose eilėse, privatizuojanti savo varganus būstus, kunkuliuojanti neprasmingu pykčiu, šlovinanti turgaus stilių ir miesčionišką gyvenimo būdą. Pats laikas visom išgalėm rūpintis jos kultūra, – rašo Judita Vaičiūnaitė *Naujojo dienovidžio* š.m. Nr. 4, vedamajame. Poetė yra šio 1990 m. rudenį pradėto leisti iliustruoto savaitraščio redakcinio kolektyvo narė ir blaivų žodį jo vedamuosiuose taria gana dažnai.

Dienovidis, mėnesinis literatūros meno ir kultūros žurnalas, Sakalo knygų leidyklos buvo pradėtas leisti 1938 m. Jo atsakingasis redaktorius buvo V. Mykolaitis-Putinas, o faktinieji – Bernardas Brazdžionis (nuo 1939 perėmęs redagavimą) ir Antanas Vaičiulaitis. Šis įvairių kartų ir krypčių rašytojus subūręs žurnalas, kurio red. kolegijoje dalyvavo ir kairiųjų pažiūrų rašytojai (k.a.: Petras Cvirka, Jonas Šimkus, Julius Būtėnas) dar ėjo ir pirmąjį bolševikmetį, leidimą perėmus Lietuvių Rašytojų draugijai, o redagavimą – Kaziui Borutai.

Atgaivinto *Dienovidžio* (tik nuo šių metų jis tapo „Naujuoju") leidėjais pradžioje pasirašydavo Spaudos departamento Leidybos centras prie Lietuvos Respublikos vyriausybės, o dabar – Lietuvos kultūros paveldo mokslinis centras, matomai Liet. Katalikų Mokslo akademijos padalinys. Visą laiką jį redaguoja talentinga ir itin produktyvi žurnalistė Aldona Žemaitytė, iš pradžių susitelkusi moterų dominuojamą darbštų kolektyvą, kuris šiandien, kelioms joms iškritus ir pasipildžius vyrais dalinasi beveik lygiomis. Žurnalo formatas – maždaug pusės mūsiškio *Draugo* puslapio. Kol nebuvo didesnio popieriaus stygio, išeidavo 16 gausiai ir puikiai iliustruotų puslapių stebinančiai dideliu 20,000 tiražu. Dabar tiražas nebeskelbiamas, o apimtis – pusiau sumažėjusi.

Laikraščio kokybė, žinoma, daugiausia priklauso nuo redaktorių ir bendradarbių. Pirmykštis *Dienovidis* buvo redaguojamas išimtinai rašytojų, todėl nenuostabu, kad literatūra ir buvo svarbiausioji žurnalo sritis. *Naujojo dienovidžio* tematinį įvairumą rodo jo žymiai plačiau apimančios rubrikos, kuriose ir MUZOS tarnauja ne tik literatūrai, bet ir architektūra, dailė, muzika, teatras, gi SKAITYMAI nebūtinai reiškia eilėraščius ar beletristiką, o greičiau filosofiją, kuri taip pat randa vietos ir po KATEDROS stogu, kartu su religija (pvz. Arvydo Šliogerio „Kristaus misija"), PAŽINIMAI gilinasi į archeologiją, proistorę, o dabartis šakojasi į VERSLĄ, ŽEMĘ, ir ne vien VAIZDUOSE žodį stiprina ir iliustruoja paveikslai bei meninės foto nuotraukos...

Laikraštis visuomet pradedamas taikliais, dalykiškais ir atvirais vedamaisiais, rašomais ne vien redaktorių, bet ir stipriai publicistiniai užsirekomendavusių rašytojų, kaip Raimondas Kašauskas, Justinas Marcinkevičius ar Petras Dirgėla, kurių darbai dažnai randami ir po kitom rubrikom. Tame pat puslapyje paprastai spausdinami ir pasikalbėjimai su žymiais valstybininkais (k.a.: AT pirm. Vytautu Landsbergiu, ministeriais Kostu Biruliu ir Juozu Oleku), visuomenininkais (k.a.:PLB virepirm. Irena Lukoševičiene) ir kultūrininkais (k.a.: kritiku Vytautu Kubilium, poetu kun. Ričardu Mikutavičium ar kalbininku Zigmu Zinkevičium)... Itin gyvi skaitytojų laiškų skyriai (red. Aušra Mockevičiūtė) ir paskutiniai puslapiai, užpildomi įvairenybėmis, humoru bei kronika.

Manau ne vien už save kalba *Kauno laiko* skaitytoja Perpetua Dumšienė, nusiskundusi, kad *N. Dienovidžio* beveik neįmanoma nusipirkti Kauno kioskuose:

– Juk *Naujasis dienovidis* – mūsų kultūros, ekonomikos, politikos panorama. Savaitraštyje kalbama apie viską, kas rūpi Lietuvai ir kiekvienam mūsų, – sako ji, vėliau kiek kitais žodžiais pakartodama virš cituotas J. Vaičiūnaitės mintis: – Skaitytojai, kurie rūpinasi kuriamųjų, o ne griaunamųjų žmogaus galių ugdymu, patenkinti, nes laikraštis niekuomet jų nevargins tulžingumu, piktais išvedžiojimais, artimo nemeile. (1992.II.19)

* * *

– Jei kartą pajusi, kad viskas atsibodo, kad visi darbai krenta iš rankų, ir kad nebežinai, ką daryti – tada apsivilk išvirkščią paltą, smagiai uždainuok, ir eik per kaimus, juokindamas žmones.

– Jei kartą, krisdamas iš lėktuvo, nutarsi surūkyti paskutinę cigaretę, nevark be reikalo ir nebraukyk veltui degtukų, nes aplink švilpiantis vėjas juos vistiek užpūs, ir tu neprisidegsi. Užuot taip elgęsis, verčiau tark sau, kad rūkymas neatneša sveikatos, ir toliau gėrėkis kraštovaizdžiu.

Tai tik Nr. 19 ir Nr. 24 iš Gintaro Beresnevičiaus „Kelių patarimų ir pasergėjimų" šmaikščiai pradedančių mėnesinio literatūros žurnalo *Keturi vėjai* Nr. 5 (1991). Jo Nr. 1 pasirodė irgi 1990 rudenį, beveik kartu su *Dienovidžiu.*

Originalieji *Keturi vėjai* per keturis metus (1924-1927), neskaitant 1922 m. pasirodžiusio *Keturių vėjų pranašo*) teišleido vos keturis numerius. To paties vardo avangardinio literatūros sąjūdžio iniciatorius buvo poetas Kazys Binkis, o žurnalą redagavo Juozas Petrėnas, beletristiką rašęs Petro Tarulio slapyvardžiu. keturvėjininkai daugiausia orientavosi į futuristus (ypač rusą Vladimirą Majakovskį), ekspresionistus, dalinai gal siurrealistus ar net dadaistus, bet vieningesnės lietuviškos literatūrinės srovės nesukūrė, nors stipresnieji jų šiandien laikomi ne tik mūsų literatūros novatoriais, bet ir klasikais.

Gyvuosius keturvėjininkus (Lietuvoje su savo atsiminimais *Nemune* ir kitur dar tebeaktyvų poetą Juozą Žlabį-Žengę, New Yorke gyvenantį ir seniai neberašantį poetą Antaną Rimydį ir dar itin produktyvų žurnalistą losangelietį Bronių Railą, iš tikrųjų daugiau trečiafrontininką, negu keturvėjininką), atsinaujinęs žurnalas pelnytai pagerbia pirmojo numerio įžanginiu. Ten pat spausdinamas ir Petro Tarulio „Nuovakarių skiauterys", originaliausias originaliųjų *Keturių vėjų* prozos kūrinys, su savotiškai programiniu viso puslapio įvadu, kuriame šaipokiškai, bet anaiptol neužgauliai paminimos šiandieninių rimtosios poezijos didžiųjų – Eduardo Mieželaičio, Sigito Gedos, Vytauto Bložės, Marcelijaus Martinaičio – pavardės, o taip pat ir Salomėja Neris, stipriau konfrontuojant ne jų kūrybą, bet „buką socializmo peilį"... Antrajame numeryje spausdinama ir Salio Šemerio pjesė „Mirties mirtis"...

Vyriausias naujųjų *Keturių vėjų* redaktorius Arvydas Lapukas poroje numerių spausdina savo tematiniai

(tęsinys 14-me psl.)

SĄJŪDŽIO METRAŠTIS

POLITINĖS SĄJŪDŽIO ISTORIJOS METMENYS

Prof. A. Senn'o knygą *Bundanti Lietuva* (*Lithuania Awakening*) skaitai sutrikęs ir su vis augančia nuostaba. Ji kelia iš užmaršties trejų metų senumo įvykius taip tiksliai ir įkvepia jiems tiek gyvybės, kad stačiai sunku patikėti: nejaugi visa tai iš tiesų buvo ne sapnas, o tikrovė? Ieškoti šioje knygoje faktinių ar istoriografinių klaidų – bergždžias darbas. Kantriai ir nuosekliai autorius tapo Lietuvos prisikėlimo paveikslą, kuriame matyti, kaip diena iš dienos budo, atrodytų, nebūčiai negrįžtamai pasmerkta tauta. Veltui knygoje ieškotum ir plačių apibendrinimų ar toli siekiančių išvadų. Įpratusį prie karštos istorikų polemikos Lietuvos skaitytoją šitoks santūrumas iš pradžių truputėlį sutrikdo. Ir tik vėliau ateina supratimas, kur slypi tikroji knygos esmė bei paskirtis, lemianti jos nepraeinančią vertę. Šis supratimas užklumpa kaip sąmonę persmelkianti visiškai aiški ir akivaizdi mintis: tokia knyga niekada nebus parašyta pačioje Lietuvoje. Apie Lietuvos Sąjūdį ir ypač audringus 1988 metus išaugs kalnai mokslinių studijų, tačiau tarp jų nebus kito Sąjūdžio metraščio. Būtent šis žodis geriausiai apibūdina prof. A. Senn'o darbą. Įdomus ir skvarbus jo žvilgsnis į gimstančio Sąjūdžio kasdienybę yra Lietuvai neabejingo ir suinteresuoto žmogaus žvilgsnis, bet kartu jis yra pakilęs virš toje kasdienybėje verdančių aistrų tiek, kad darosi objektyvus ir nešališkas, lygiai matantis besiskleidžiančius ir gėrio, ir blogio pradus. Šiuo atžvilgiu knyga maksimaliai paneigia seną požiūrį, kad istorija yra tik „politikos projekcija į praeitį". Todėl ją ir galima vadinti metraščiu pačia griežčiausia ir geriausia to žodžio prasme. Jau šiandien *Bundanti Lietuva* tampa reikšmingu paminklu Sąjūdžiui, iki galo atlikusiam istorijos jam skirtą vaidmenį.

Ir vis dėlto tai nėra knyga apie praeitį. Kaip sąžiningas ir nešališkas pasakojimas apie lemtingą Lietuvai laiką, ji yra nesenstantis tiesos liudijimas. Gyvieji visada turi vieną pranašumą prieš mirusiuosius – jiems nesunku perrašyti praeities istoriją savo naudai. Žmonių atmintis, jeigu ji neišlieka užrašyta knygoje, yra trumpa. Jau dabar pirmieji Lietuvos atgimimo mėnesiai skęsta sparčiai gimstančių mitų miglose. Ateis laikas, kai jų kūryba kažkam taps priemone užsidirbti kąsnį duonos. Siekimo „pagražinti" Sąjūdžio istoriją jo buvusių ar esamų varžovų sąskaita požymiai nesunkiai įskaitomi Lietuvos spaudos puslapiuose. Prof. Senn'o knyga pasitarnaus tam, kad šios negeros tendencijos nevirstų oficialiai įteisintomis klastotėmis būsimuose Lietuvos istorijos vadovėliuose.

Dar labiau reikalinga ji tiems, kurie nuoširdžiai nori suvokti Lietuvos dabartį, kad galėtų dirbti jos ateičiai. Ašis, apie kurią sukasi visas knygos turinys – nuostabiai tiksliai jos įžangoje suformuluotas klausimas: kur yra tikroji Lietuva? Jį autorius išskaitė 1988 m. rugpjūčio 23 į Vingio parką skubančių žmonių veiduose ir išgirdo ištartą jų lūpose. Tai – „niekieno žemėje" esančių žmonių klausimas, kurie ieško savo tikrosios tėvynės, apmąstydami dramatišką Lietuvos likimą. Kokia grėsminga pati klausimo potekstė: nepriklausoma Lietuva ar tarybų Lietuva? Romantiškai gražus, suidealintas, bet negailestingai ir negrįžtamai sugriautas pasaulis, kurio seniai nebėra, ar slegiantis niūrios dabarties pasaulis, kurio taip pat nėra, nes jo neįmanoma pripažinti nei normaliu, t.y. tikru, nei juo labiau vertingu? Baisi ir klastinga tampa ši alternatyva, kai ji svarstoma be atsakomybės, nejaučiant viso jos egzistencinio svorio, ir išsprendžiama vienareikšmiškai. Vienu ypu jis padalija tautą į teisiuosius ir kaltus, gėrio vaikus ir pragaro išperas. Norinčių teisti – daugiau negu reikia, ir jie neretai ateina iš tų, kurių pačių vieta galbūt yra teisiamųjų suole. Skubus ir lengvabūdiškas jos sprendimas begalę žmonių pasmerkia Sizifo darbui – mechaniškai atkūrinėti prieš pusę amžiaus išnykusio gyvenimo formas, kuriose daugelis iš esančių šiandien veltui ieško sau vietos. Laikas netrukus parodys, ar šiems žmonėms, kurie yra didelė tautos dalis, Lietuvos atgimimas netaps prakeikimu – dar vienu dideliu socialiniu ir ekonominiu pažeminimu. Šio prof. A. Senn'o knygoje suformuluoto klausimo, kuris paliečia giliausius dabartinio Lietuvos gyvenimo pagrindus, negali apeiti sąžiningas ir mąstantis žmogus. Gimstančio Sąjūdžio stiprybė buvo ta, kad jis atkakliai ieškojo atsakymo į šį klausimą, šitaip pradėdamas tautą į laisvės kelią išvedusias „tikrosios Lietuvos" paieškas. Šis kelias buvo nelygus ir vingiuotas, kupinas pakilimų ir nuosmūkių, didelių pergalių ir šiurkščių klaidų. Jo rezultatas – vėl nepriklausoma Lietuva, o raktas jai suprasti yra prof. A. Senn'o knyga. Joje aprašomi įvykiai lemia ne tik šiandieną, bet ir tolesnės ateities krašto problemas, kurių ne viena užsimezgė 1988 metų vasarą virusiame Sąjūdžio katile. Nežinome, kokia bus toji ateitis. Bet aišku tai, kad anaiptol ne visi įvykiai, kurie šiandien atrodo labai svarbūs, bus laikomi reikšmingais ateityje. Ir atvirkščiai – didžiulę prasmę įgis iki šiol niekieno nepastebėtos „smulkmenos". Šių pastabų apie *Bundančią Lietuvą* tikslas – atkreipti skaitytojo dėmesį į dalykus, kurie pradeda atrodyti ginčytini bei reikšmingi po trijų metų ir veikiai turėtų tapti istorikų platesnių svarstymų tema.

ISTORINĖS TIESOS PROBLEMA

Atrinkti svarbius įvykius ir juos vertinti – nelengvas uždavinys net turint galimybę pažvelgti į juos iš didesnio laiko nuotolio. Šiuo atžvilgiu *Bundančios Lietuvos* autoriaus pozicija taip pat yra pamokanti ir verta dėmesio. Neatsitiktinai knygoje tiek daug vietos skiriama vadinamajai „istorinės tiesos" problemai, kuri atskleidžiama per Lietuvos istorikų kartaus likimo prizmę. Beveik pusę šimtmečio jie buvo priversti vykdyti „socialinį užsakymą", kurdami valdančiųjų konjunktūrines reikmes tenkinančius istorinius mitus. Tapusi tikra profesija, ši kūryba daugelio istorikų sąmonėje įtvirtino įprotį praeitį vertinti „aukščiau stovinčių" akimis. Smarkiai nukentėjo ir jų darbus skaičiusi visuomenės dalis, kurios istorinėje sąmonėje atsivėrė didžiulės „baltos dėmės" ir įsišaknijo oficialiosios istoriografijos skelbiamos „tiesos". Tačiau sunkiausias šio laikotarpio palikimas – tai beveik visiškai pamirštas laisvų istorinių diskusijų ir argumentuotos kritikos skonis. Kol ši padėtis nepasikeis iš esmės, tol Lietuvoje ir toliau išliks palanki dirva istorinių mitų kūrybai. Kritiško požiūrio į praeitį stoka gali skaudžiai atsiliepti istorijos mokslui, linkusiam puldinėti į kraštutinumus. Tendencingas ir šmeižikiškas tarybinių istorikų išvadas apie nepriklausomos ir pokario Lietuvos gyvenimą pamažu išstumia naujas „anos Lietuvos" vaizdas, kurį vis dėlto sunku pavadinti blaiviu ir realistišku. Įsitvirtinančio „nepriklausomos Lietuvos mito" išraiška kasdieniame gyvenime yra sparčiai gausėjantys paminklai tos epochos veikėjams, neretai statomi skubotai, visapusiškai ir objektyviai neįvertinus jų nuopelnų valstybei. Tokia padėtis suprantama ir net pateisinama pereinamuoju laikotarpiu, tačiau apskritai tolesnis šio mito puoselėjimas, trukdantis matyti silpnąsias Lietuvos Respublikos puses ir mokytis iš to laikotarpio klaidų vargu ar pasitarnautų naujosios Lietuvos atstatymo reikalui.

Būsimosios Sąjūdžio istorijos tykantys pavojai yra nepalyginamai didesni. Nuo prof. A. Senn'o aprašymų ir vėlesnių įvykių prabėgo pernelyg mažai laiko, kad juos būtų galima apmąstyti ir suvokti platesnės perspektyvos kontekste. Dėl suprantamų priežasčių istorikams tebėra neprieinami daugelis svarbių dokumentų, iš kurių dalis greičiausiai pražuvo negrįžtamai. Pagaliau netolima istorikų lemtis – būti įtrauktiems į neišvengiamai prasidėsiančios suinteresuotų asmenų bei politinių jėgų kovos už „tikrąją Sąjūdžio istoriją" verpetą, kuris nebus pats geriausias objektyvios tiesos prieglobstis.

Rašant Sąjūdžio istoriją iškils ir teorinių sunkumų. 1988 metų Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis yra savo padėties tragiškumą suvokiančios komunistinės visuomenės kūrinys, įkūnijantis geros valios žmonių pastangas sugriauti šią visuomenę iš vidaus. Tačiau kaip didžiulio masto socialinis-politinis judėjimas jis neišvengiamai ir prieš savo valią išlaikė daugelį jo paties griaunamos sistemos bruožų. Sąjūdžio veiklos išdava yra šiandieninė Lietuvos postkomunistinė visuomenė. Tarp jos ir liberalių demokratiškų Vakarų visuomenių ir toliau išlieka milžiniškas skirtumas, į kurį dera atsižvelgti Lietuvos naujausios istorijos tyrinėtojams. Penkiasdešimt totalitarizmo viešpatavimo metų užteko, kad krašte būtų iš pamatų sugriauta pilietinė visuomenė ir jai būdingos institucijos. Visą šį laiką viešasis gyvenimas rutuliojosi „savita". t.y. iškreipta ir patologiška vaga, neturinčia atitikmens civilizuotame pasaulyje ir vargiai aprašoma įprastinėmis Vakarų socialinių bei politinių mokslų sąvokomis. Analizuojant Lietuvoje vykstančius procesus jas įmanoma taikyti tik ribotai ir su gan didelėmis išlygomis, nes priešingu atveju gimsta supaprastintas ir schematiškas, tikrovei tolimas krašto gyvenimo vaizdas. Šitò pavojaus neišvengė ir Sąjūdžio istorija. Pamažu ryškėja dvi jos mitologizavimo tendencijos. Pirmąją iš jų sąlygiškai galime pavadinti providencine-racionalistine, kuomet laiminga kovos už Nepriklausomybę baigtis mėginama pavaizduoti kaip vos ne antžmogiškai įžvalgios atskirų asmenų politikos rezultatas. Sunkiai numatomi ir atsitiktiniai tos kovos veiksniai, kurie truputėlį kitaip susiklosčius aplinkybėms galėjo atvesti prie tragiškos baigties, yra visiškai pamirštami arba nutylimi. Glaudžiai su pirmąja yra susijusi antroji tendencija, irgi sąlygiškai vadintina satanistine-iracionalistine. Jos branduolys – gerai žinoma „sąmokslo teorija", kurią šiandien trumpai apibendrinti reikėtų taip: gimęs kaip tamsiųjų jėgų kūrinys ir ilgai jų valdomas, Sąjūdis nesuprantamu būdu (arba dėl jau minėto atskirų jo vadų įžvalgumo, leidusio nukenksminti šias jėgas) atvedė Lietuvą į laisvę ir nepriklausomybę. Šiuo atveju Sąjūdžio istorija tampa kovos su įvairiomis (išorės ir vidaus, atviromis ir paslėptomis) prieš Lietuvą nukreiptomis blogio jėgomis istorija. Guodžia mintis, kad abiejų tendencijų užuomazgos kol kas tebėra menkos, joms aiškiai trūksta svaresnio teorinio pagrindimo. Tačiau neabejotina yra ir tai, kad dalies spaudos leidinių pastangomis šie primityvūs mitai, daug kuo primenantys ankstesnius tarybinių istorikų prasimanymus apie „išmintingą partijos vadovavimą kovai už socializmo reikalą", nepastebimai leidžia šaknis jiems imuniteto neturinčioje daugelio žmonių istorinėje sąmonėje.

Bundanti Lietuva padės Sąjūdžio istorikams ne vien tuo, kad joje išsamiai, tiksliai ir teisingai – „kaip buvo iš tikrųjų" – aprašytos judėjimo atsiradimo aplinkybės bei pirmieji jo gyvavimo mėnesiai. Knyga yra geras pavyzdys ir kartu įrodymas, kaip svarbu pačiam istorikui išlikti „niekieno žemėje", t.y. sugebėti harmoningai derinti subjektyvų ir angažuotą požiūrį į įvykius „iš vidaus" su objektyviu ir santūriu „pašalinio stebėtojo" žvilgsniu „iš išorės". Reikia pripažinti, kad dabartinėmis Lietuvos sąlygomis eiti tokiu keliu

pajėgus tik doroviškai tvirti žmonės ir tyrinėtojai, turintys drąsos nepasiduoti madingai (ir naudingai) politikos bei mokslo konjunktūrai, kuri išsaugo seną mąstymo būdą ir tas pačias istorijos schemas – keičiasi tik jos herojų vardai ir jų iškeltų vėliavų spalvos.

Suprantama, jog istoriko užimama pozicija lemia ir jo tyrimo rezultatus bei išvadas. Tautos išsilaisvinimo kovą galima suprasti ir aprašyti kaip didžiulį priešingų socialinių ir politinių jėgų konfliktą, vykstantį globaliniame pasaulio dekomunizavimo proceso kontekste. Bet ją lygiai sėkmingai galima išdėstyti ir kaip didesnių ar mažesnių, teigiamų ar neigiamų herojų „žygdarbių" kroniką, neretai įgyjančią detektyvinio pasakojimo bruožų. Prof. A. Senn'o knyga skaitytoją veda į demitologizuotą Sąjūdžio pasaulį, pradėdama jo gimimu.

SĄJŪDŽIO PRIEŠISTORĖ

Sąjūdžio priešistorei, jo ištakoms bei genezei paaiškinti skirti du pirmieji knygos skyriai. Juose nušviečiamas artėjančių įvykių politinis bei intelektualinis fonas. Jį žinoti bus itin svarbu tiems istorikams, kurie drįs suabejoti dabartinės politinės konjuktūros vis atkakliau diegiamu „ištisinio", arba „nepertraukiamo" Sąjūdžio mitu. Pagrindinė jo tezė iš pirmo žvilgsnio atrodo visiškai aiški ir nepaneigiama: tautos sąjūdis egzistuoja nuo pirmųjų okupacijos dienų, o jo išraiška yra 1941 m. sukilimas, ginkluotos pokario kovos, vėliau pogrindinis religinis, kultūrinis ir politinis judėjimas, ir pagaliau atvira disidentų kova už žmogaus teises. Šioje schemoje 1988 m. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis iš esmės vertinamas kaip paprastas viso rezistencijos judėjimo tęsinys ir eilinis jo etapas. Kur kas sunkiau leisis jos įtikinamas *Bundančią Lietuvą* atidžiau perskaitęs žmogus, kuris pasistengs rimtai apmąstyti šios schemos privalumus ir trūkumus bei atsakingai pasvers iš jos nuosekliai plaukiančias teorines ir praktines išvadas. Visų pirma jis prisimins, kad knygos įžangoje ir pradžioje rašoma ne vien apie „neteisėtas" 1987 m. rudens ir 1988 m. žiemos demonstracijas, kurios priminė Lietuvos nepriklausomybės reikalą ir Molotovo-Ribentropo paktą. Tuo pat metu vyko pirmosios viešos ir ne mažiau gausios diskusijos bei susirinkimai, kuriuose pradėta atvirai kalbėti apie gyvybiškai svarbias Lietuvai problemas.

Šis nepriklausomos ir akistaton su savimi stojančios tarybų Lietuvos susitikimas daugybei žmonių tada reiškė vidinio sąmonės bei sąžinės konflikto pradžią, kuriam netrukus buvo lemta tapti dvasinio ir politinio tautos laisvėjimo varomąja jėga. Antra vertus, tas konfliktas tyliai ruseno net ir tada, kai Lietuva stebėtojui iš šalies galėjo atrodyti parklupdyta ir nurimusi visam laikui. Iš tikrųjų, vedami silpnos ir neaiškios, bet vis dėlto vilties Lietuvos žmonės gyveno ir ruošėsi ateičiai. Per penkiasdešimt metų neįtikėtinai sunkiomis sąlygomis jie savo darbu paliudijo vieną dalyką – gyvybės sugebėjimą prasimušti net per gelžbetonio sienas. Deja, ši aplinkybė ne vienam dabartiniam krašto politikui ir istorikui tėra smulkmena, į kurią nenorima kreipti bent kiek rimtesnio dėmesio. Taip pamažu gimsta ir dėl jau minėtų priežasčių palyginti nesunkiai įsitvirtina tiesmukiška ir supaprastinta naujausios Lietuvos istorijos schema, turinti ryškių tarybinės istoriografijos bruožų. Ji yra smarkiai politizuota, iš esmės besiremianti tokia nesudėtinga mąstymo logika: kadangi Lietuva buvo okupuota ir šio fakto teisiškai nepripažino didžiuma pasaulio valstybių, vadinasi – tarybų Lietuvos nebuvo ir nėra. Kitaip tariant, LTSR kaip socialinė ir politinė tikrovė, kurią ant savo pečių pusę amžiaus vilko tauta čia nustoja egzistavusi arba tampa absoliučiu blogio įsikūnijimu – lygiai kaip nepriklausoma Lietuvos Respublika buvo kažkoks laikinas „nesusipratimas" ir didžiausias blogio šaltinis tarybiniams istorikams.

Niekas nesiginčys, kad vienas svarbiausių nūdienos Lietuvos istorikų uždavinių yra kruopščiai ištirti ginkluotos rezistencijos ir pogrindžio judėjimo aplinkybes bei išaiškinti to laikotarpio didvyrius, kad jų vardai pagaliau užimtų garbingą vietą tautos atmintyje. Tačiau visai kas kita yra mėginimai dirbtinai siaurinti tos pačios tautos istorinę sąmonę, nutylint akivaizdų faktą, kad nuolat gyva pasipriešinimo dvasia reiškėsi ir kitais pavidalais, kurių vaidmuo bei reikšmė deramai neįvertinama ar net tyčia menkinama. Istorijos koncepcija, neskirianti tautos nuo jai primesto režimo, norom nenorom paverčia tautą beveide „tarybinių žmonių" mase ir yra melaginga bei amorali kaip ir jos priešingybė – dabar tampantys madingi išvedžiojimai apie vos ne masinį ir sąmoningą priešinimąsi okupantų užmačioms. Ir kažkaip nebeužsimenama apie labiausiai sveikam protui priimtiną ir tikėtiną versiją: po pralaimėjimo ir milžiniškų praradimų šešto dešimtmečio pradžioje buvo likęs vienintelis kelias – taikytis prie susiklosčiusios tvarkos, ir pagal išgales stabdyti vykstantį visokeriopą Lietuvos naikinimą, viliantis sulaukti geresnių laikų. Vargu kas iki paskutiniojo meto galėjo žinoti, kiek bus sėkminga ši savaime ir beveik instinktyviai atsiradusi, prievartinė, ne herojiška ir ne visai vergiška, daugeliu atžvilgiu labai ribota ir naivi, bet esamomis sąlygomis vienintelė galima ir todėl pragmatiška taktika. Kad ir kokia atrodytų nepatraukli romantiškai herojiškam žvilgsniui, ši taktika turi vieną privalumą: ji kyla ne iš abstrakčių idealų ir siekių, o iš natūralaus ir neišraunamo žmogaus troškimo gyventi daugiau ar mažiau savęs vertą gyvenimą. Todėl prielaida, kad Lietuvos Sąjūdis buvo tobuliausias tokios taktikos kūrinys ir jos apvainikavimas, galėtų padėti istorikams išnarplioti daugelį su juo susijusių mįslių, kurios priešingu atveju tampa įvairių prasimanymų, mistifikacijų šaltiniu.

SĄJŪDIS - NAUJAS PASIPRIEŠINIMO ETAPAS

Reikia manyti, kad istorikai anksčiau ar vėliau išaiškins 1988 m. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio sąsajas su ginkluota rezistencija ir pogrindžio judėjimais. Šių veiksnių įtaka Sąjūdžiui iš principo nekelia abejonių, tačiau jos pobūdis ir mąstas toli gražu nėra tokie akivaizdūs, kad leistų Sąjūdį laikyti paprasta iki tol buvusios rezistencijos tąsa. Sąjūdis kaip milžiniško mąsto socialinis politinis judėjimas, vykęs anksčiau neregėta taikios įstatymiškos kovos forma, neabejotinai buvo kokybiškai naujas pasipriešinimo etapas. O naujas jis buvo visų pirma tuo, kad iškėlė problemas, reikalavusias pozityvaus sprendimo tuo laiku egzistavusiomis sąlygomis. *Bundančios Lietuvos* įžangoje bei pirmuosiuose skyriuose apžvelgiama sunki Lietuvos socialinė, ekonominė, kultūrinė bei ekologinė padėtis kartu yra nedviprasmiška užuomina, kad po pusės amžiaus okupacijos sukurti masinį judėjimą buvo galima tik į pirmą vietą iškeliant daugumai krašto žmonių skaudžias ir todėl suprantamas kasdienio gyvenimo problemas, o ne operuojant smarkiai primirštos ir pozityvaus turinio tada dar akivaizdžiai stokojusios nepriklausomybės šūkiais. Žinoma, šitas svorio centro perkėlimas, kurio reikšmės neįmanoma pervertinti, vyko dažniausiai nesąmoningai ir nepastebimai. 1987-1988 m. prasidėjusių sueigų ir sambūrių dalyviai vargu ar galėjo įtarti, kad jų akyse kuriasi organizacija, kuriai bus lemta aktyviai prisidėti sprendžiant globalinę – pasaulio dekomunizavimo – problemą. Jos atsiradimas reiškė esminį lūžį ir Lietuvos nepriklausomybės byloje, kuri nuo šiol nustojo buvusi savitiksliu ir turėjo būti subordinuota pagrindinio uždavinio sprendimui. Trumpai tariant, komunizmo įveikimas tapo lemiama Lietuvos nepriklausomybės atgavimo sąlyga. Užbėgant kiek į priekį galima iš karto pasakyti, kad Lietuvoje politinę ateitį turėjo tos jėgos, kurios sąmoningai suvokė ar instinktyviai jautė šią pasaulio bei Tarybų Sąjungos raidos tendenciją ir siekė ją sutikrovinti krašto gyvenime. Tokia prielaida leidžia peržengti įprastinius „sąmokslo teorijos" rėmus, kuriuose ir šiandien dūsta Sąjūdžio pradžios istorija. Ji padeda suprasti ir racionaliau paaiškinti dalykus, dėl kurių mėginama sėti didžiausias abejones. Staigus Sąjūdžio iškilimas, jo įtaka žmonėms ir ypač sugebėjimas beveik žaibiškai nurungti politinius konkurentus, iš pirmo žvilgsnio ne mažiau atsidavusius nepriklausomybės reikalui, daugeliui iki šiol kelia nuostabą ir įtarimą, kad visa tai negalėjo įvykti be kompartijos struktūrų ir KGB pagalbos. Dar labiau šį įtarimą stiprina faktas, kad pirmąją Sąjūdžio vadovybę sudarė daugiausia sovietiniam estebliśmentui priklausę intelektualai, kurie sąmoningai užėmė gan kritišką ir atsargią poziciją kitų politinių veiksnių, pirmiausia Lietuvos Laisvė lygos, atžvilgiu. Atsakymas į tokią galimą kritiką tėra vienas ir truputėlį paradoksalus: šių institucijų vaidmuo turėjo būti itin svarbus, nes jos labiausiai buvo suinteresuotos M. Gorbačiovo pertvarką remiančių jėgų atsiradimu. Bet pati pertvarka – gilios komunizmo krizės, kuri reiškė kažką nepalyginamai daugiau nei paprastą tarybinės ekonomikos nuosmūkį, simptomas ir rezultatas. Komunizmas kaip socialinė-politinė sistema tapo pasmerktas ir metafiziškai, nes būdamas viena šiurpiausių blogio apraiškų pasaulio istorijoje jis vis dėlto galėjo egzistuoti tik gėrio sąskaita ir liko nuo jo priklausomas. Netikėtai prabudusi partijos meilė intelektualams paaiškinama tuo, kad jie šiaip ar taip atstovavo pozityvioms ir kūrybinėms jėgoms, be kurių negali išsiversti net ir blogio pasaulis. Tačiau išnaudoti šį kuriamąjį pradą buvo įmanoma tik su viena sąlyga: suteikiant jį nešantiems žmonėms laisvę. Todėl ribotos ir kontroliuojamos pertvarkos idėja, priešingai jos sumanytojų norams, buvo pasmerkta iš pat pradžių. Pertvarka turėjo būti užgniaužta staigiai ir negailestingai arba ji privalėjo vykti iki galo. Dėl šios priežasties ji yra ir didžiųjų žmogaus galimybių erdvė, kurios ribas parodys tik tolesnis istorijos vyksmas. Griežtai kalbant, mes ir šiandien nežinome nei kas ji yra, nei kuo ji baigsis: tamsos laikotarpio užsklanda ar dar didesnių sukrėtimų pradžia? Laisvesnio pasaulio atsiradimu ar jo grįžimu į senas vėžes? Kalbant šiurkščiai hegeliškai, už viso pertvarkos fenomeno slypinčiam pasaulio istorijos protui jo raidos vidinės logikos bei galutinių tikslų požiūriu kažkokios partijos ar KGB planai ir intrigos tebuvo tik smulkmenos ir priemonės. Tad ir klausimas, kas iš tikrųjų sukūrė Sąjūdį, visada liks įdomus, bet jis nėra svarbus tiems, kurie istoriją vertina ne smulkių intrigų masteliu.

Nepalyginamai svarbiau yra suvokti, kad Sąjūdis – tai visų pirma savo laiko, taigi ir pertvarkos, kūrinys. Ir jį vertinti reikia pagal tai, kiek ir kaip buvo išnaudotas likimo dovanotas tautai šansas. Jį supras ir deramai įvertins tas *Bundančios Lietuvos* skaitytojas, kuris nepraeis pro knygoje konstatuojamą faktą, kad pirmos būsimųjų LLL narių rengtos demonstracijos buvo palyginti negausios ir jose praktiškai nedalyvavo vadinamoji „nomenklatūrinė" inteligentija, kuri netrukus paėmė į savo rankas Sąjūdžio vairą. Aiškinti šį faktą vien įsisenėjusia baime būtų klaida. Lietuvoje buvo pakankamai gerai žinomas klasikinis specialiųjų tarnybų naudojamas visuomenės valdymo būdas – sąmoningai kurti kontroliuojamas ir manipuliuojamas radikalias pogrindines organizacijas. Šį metodą buvo tobulai įsisavinusi dar caro ochranka. Už to slypi principinis klausimas: jeigu komunistinės visuomenės bei valstybės funkcio-

(tęsinys sekančiame psl.)

POLITINĖS ...

(atkelta iš 9-to psl.)

nuoja pagal komunistų atneštus ir jėga įtvirtintus pogrindinio gyvenimo dėsnius, kiek apskritai yra įmanoma ir efektyvi pogrindinė kova prieš tokią sistemą? Šiaip ar taip kovos prieš komunizmą istorija nežino bent kiek sėkmingesnių tokios taktikos, nekalbant jau apie strategiją, pavyzdžių.

Žvelgiant iš laiko perspektyvos matyti, kad 1988 m. susikūrusiam Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui jokiu būdu negalėjo vadovauti jokie pogrindžio veiksniai, o tik palyginti gerai prie sistemos prisitaikiusi „tarybinė" inteligentija. Paprastai šio sluoksnio vaidmuo aiškinamas didesniu jam priklausančių žmonių išsilavinimu ir autoritetu, geresniu pačios santvarkos mechanizmo ir silpnųjų vietų pažinimu, pagaliau santykine valdžios tolerancija jo atžvilgiu. Žinoma, į šias aplinkybes negalima numoti ranka, bet didžiausias inteligentijos elito privalumas, atrodo, buvo kitas: dėl savo privilegijuotos ir dviprasmiškos padėties jis buvo mažiau apsikrėtęs antikomunizmu. Bėgant laikui darosi kaskart labiau akivaizdu, kad vadinamasis „juodas" antikomunizmas yra tikra pasaulio dekomunizavimo priešybė ir didžiausias šio proceso stabdis. Dar daugiau, paskutinieji įvykiai Tarybų Sąjungoje ir „nepriklausomų" respublikų atsiradimas tik patvirtina prielaidą, kad radikalaus antikomunizmo skleidimas yra efektyviausias komunistinės sistemos gelbėjimo būdas, antikomunistinis fundamentalizmas, ypač jeigu jam pavyksta įgyti tautinę ar religinę formą, tampa paskutiniuoju ir patikimiausiu komunizmo ir komunistų prieglobsčiu. Juk nėra nieko lengvesnio, kaip užsidėti antikomunisto kaukę po formalios žodinės atgailos, neatlikus jokio realaus atgailos veiksmo.

Dėl gerai žinomų priežasčių Lietuvoje nepriklausomybės ir antikomunizmo nuostatos buvo glaudžiai susiję ir sąlygojo viena kitą. Sąjūdžio naujumas ir svarbiausias jo jėgos šaltinis buvo tas, kad jis bent jau dvasiškai pajėgė nutraukti šį istoriškai susiklosčiusį ryšį. Jį pakeitė „niekieno žemės" pozicija, kuri pavertė Sąjūdį tautos laisvėjimo kaip atvirų galimybių skleidimo vieta. Kalbant paprastai, 1988 m. įvykusio dvasinio perversmo esmę sudarė tai, kad buvo surasti visiškai nauji mąstymo ir veikimo atsparos taškai. Nostalgišką nepriklausomos Lietuvos viziją pakeitė realių dabarties problemų analizė, bejėgiškai socialistinės Lietuvos tikrovę neigiantį antikomunizmą – pozityvių kitokio gyvenimo modelių paieškos. Turbūt nereikia įrodinėti, kad šios pastangos objektyviai reikalavo bent jau minimalios dalykinės ir profesinės kompetencijos, ir tai savaime nulėmė jau minėtą „nomenklatūrinės" inteligentijos vaidmenį. Tik ji buvo pajėgi iš sunkiai išsaugotų buvusios kultūros likučių ir su dideliais vargais pasiekiamų Vakarų kultūros nuotrupų sukurti fragmentišką, apytikrį ir nepilną šiuolaikiškos Lietuvos valstybės idealą, kuris, nuolat tikslinamas, turtinamas ir tobulinamas, tapo kelrode žvaigžde tautos laisvės kovai. Svarbiausia, kad pozityvų turinį įgyjantis laisvės idealas neturėjo iš anksto užbrėžtų ribų ir todėl tapo priimtinas faktiškai visiems Lietuvos žmonėms. Moraliniu požiūriu jis reiškė nepakartojamą galimybę pasitarnauti savo kraštui, darbais išperkant praeities klaidas. Todėl Sąjūdis tapo geros valios žmonių susivienijimu, kuriame neatsirado vietos tik tiems, kuriuos slėgė sunkių nusikaltimų tautai našta.

SĄJŪDŽIO ĮVYKDYTAS PERVERSMAS

Ilgai gyvenusi laisvės prisiminimais ir stebuklo laukimu, 1988 metų vasarą tauta pagaliau tapo ir tikru politikos subjektu. Per kelis mėnesius Sąjūdis nuveikė milžinišką darbą purendamas dirvą pilnaverčiam viešam politiniam gyvenimui, turėjusiam pakeisti ankstesnįjį politikavimą, t.y. „politiką" be pozityvaus turinio. Svarbiausias ir sunkiausias to laikotarpio uždavinys buvo padėti tūkstančiams žmonių įsisąmoninti dešimtmečius oficialiosios propagandos slėptas realias Lietuvos problemas, nuo kurių sprendimo priklausė krašto likimas. Šio darbo rezultatai buvo akivaizdūs: tauta pabudo, jos sąmonėje prasidėjo negrįžtami pokyčiai. Atidesnis *Bundančios Lietuvos* skaitytojas atkreips dėmesį į reikšmingą ir pamokančią detalę: jau rugsėjo mėnesį išdrįsęs atvirai susikibti su kompartija, Sąjūdis net savo Steigiamajame suvažiavime neturėjo politinės programos ir apskritai griežtai ribojo savo politines pretenzijas, iš pirmo žvilgsnio ir toliau visą vadovavimą pertvarkai palikdamas tai pačiai kompartijai. Vėlesni įvykiai parodė, kokia toliaregiška ir teisinga buvo ši taktika. Atsižadėdamas pigią ir trumpalaikę sėkmę užtikrinančio politikavimo, Sąjūdis savo šviečiamąja veikla augino kasdienybėje įsišaknijusią ir todėl turinčią tvirtą pagrindą, atvirą ir nuoseklią, nuo laiko ir atsitiktinumų nepriklausančią politiką, leidusią ramiai ir su pasitikėjimu žvelgti į ateitį. Ši aktyvaus tautos gaivinimo politika, pakeitusi ankstesniąją iš esmės pasyvią jos naikinimo stabdymo taktiką, buvo įgyvendinama žingsnis po žingsnio atsikovojant iki tol popieriuje egzistavusias Lietuvos piliečių teises ir laisves. Jai buvo svetimi triukšmingi šūkiai apie nepriklausomybę, nes Sąjūdžio laimėjimai įvairiose srityse leido pažvelgti į šį reikalą tarsi iš amžinybės pozicijų, paverčiant tai atkaklaus darbo ir laiko klausimu. Prof. A. Senn'o aprašomoje Sąjūdžio Steigiamojo Suvažiavimo išvakarėse vykusioje spaudos konferencijoje V. Landsbergis ir R. Ozolas ramiai kalbėjo apie galimą ilgą kelią į visišką laisvę, ir šiuo atveju jų negalima įtarti nenuoširdumu – toks optimizmas pamažu darėsi buvimo prasmę susigrąžinančios tautos natūralia dvasine nuostata. 1988 metų rudenį Lietuvos žmonės jau buvo atsikratę daugelio praeities slogučių. Nuolatos balansuojančio „niekieno žemėje" ant skustuvo ašmenų Sąjūdžio politinės galimybės tapo sunkiai apskaičiuojamos ir numatomos, o įsitikinimą, kad einama tikru keliu, stiprino nedidelės, bet apčiuopiamos pergalės.

Bet šios pergalės neasirado savaime. Jos buvo titaniško šimtų žmonių darbo ir Sąjūdžio iniciatyvinės grupės politinio laviravimo rezultatas. Ta aplinkybė, kad Maskvos, o iš dalies ir Vilniaus partokratija iš principo buvo palankiai nusiteikusi Sąjūdžio atžvilgiu, anaiptol nereiškia, kad ji nebuvo pasiruošusi akimirksniu nušluoti judėjimą nuo žemės paviršiaus vos kilus rimtesniam įtarimui, kad šis nori peržengti jam nubrėžtas ribas. *Bundanti Lietuva* apsčiai pateikia tokio dviprasmiško santykio ir iš jo kylančio nepasitikėjimo bei konfliktų pavyzdžių. Jos autorius teisingai pažymi, kad pirmaisiais gyvavimo mėnesiais svarbiausias Sąjūdžio tikslas buvo išlikti, atrasti savo politinį veidą ir tapti pripažintam. Ateities istorikai dar turės progos išsamiai aprašyti dramatiškus tų pastangų vingius. Šiandien itin svarbu ir neatidėliotinai svarstytina tema – Sąjūdžio santykiai su Lietuvos Laisvės Lyga ir Lietuvos Komunistų Partija, kurie ir prieš tris metus, ir dabar išlieka viena skaudžiausių krašto politinio gyvenimo problemų. Jų peripetijos knygoje aprašytos nepriekaištingai tiksliai, nors atsakymus į daugelį klausimų istorikai galės duoti tik tuo atveju, jeigu jiems kada nors taps prieinami visi būtini dokumentai. Todėl čia būtina griežtai skirti paslaptis ir spėliojimus, kuriuos palikime istorikams, nuo bendro ir nepretenduojančio į galutinį nuosprendį šių organizacijų vertinimo.

Nelengva patikėti, kad Sąjūdžio ir LLL santykius lėmė vien užgautos Lygos vadovų ambicijos – jie buvo painūs, įtempti ir dviprasmiški net ir glaudesnio bendradarbiavimo laikotarpiais. Nors kiekvienas Lietuvos žmogus puikiausiai žinojo, kad be Sąjūdžio globos Lyga būtų nustojusi egzistuoti per kelias minutes (priešingu atveju ją galėjo išgelbėti nebent kitos suinteresuotos jėgos), tai jai netrukdė, dangstantis savarankiškos politikos vykdymu, nuolatos statyti Sąjūdį į keblią padėtį. Apie tai atvirai kalbama prof. A. Senn'o knygoje, ir belieka tikėtis, kad ši tema bus pratęsta visapusiškai ir objektyviai ištiriant LLL vaidmenį Lietuvos laisvės kovoje. Tačiau kad ir kokios – teigiamos ar neigiamos – bus istorikų išvados apie šį vaidmenį, jie nesugebės paneigti akivaizdžios tiesos: per visą egzistavimo laikotarpį LLL atkakliai siekė išstumti Sąjūdį, o per jį ir Lietuvą iš jų pasirinkto taikios parlamentinės kovos kelio. O net trumpučio nuslydimo nuo jo kainą Lietuva gerai žino... Atskiro dėmesio vertas klausimas, kieno pastangomis ir kokiu tikslu palyginti ilgai ir sėkmingai išeivijoje buvo palaikomas mitas apie tariamą politinį LPS ir LLL lygiavertiškumą, nors trumpalaikė jų konkurencija baigėsi Sąjūdžio laimėjimu dar 1988 metų liepos mėnesį, po pirmųjų didžiųjų mitingų. Vasaros pabaigoje savo politiniu svoriu abi organizacijos jau buvo nesulyginami dydžiai. Sąjūdžio pranašumą, užtikrinusį jam masinę Lietuvos žmonių paramą, lėmė ne vien didesnis valdžios pakantumas ar „garsi" Iniciatyvinės grupės sudėtis, kaip neretai mėgsta tvirtinti karščiausieji Lygos gerbėjai ir šalininkai. Politinis Lietuvos gyventojų išprusimas reiškėsi ir tuo, kad jie pajėgė atskirti žodžio radikalumą nuo veiksmo radikalumo ir Sąjūdžio išplėšiamas realias nuolaidas tautai vertino labiau už nepertraukiamą dviejų magiškų žodžių – „okupacija" ir „nepriklausomybė" – kartojimą. Tačiau buvo dar viena, nepalyginamai rimtesnė Lygos nesėkmės priežastis – ji pasirodė nepakankamai radikali. Politinė LLL programa buvo orientuota į praeitį ir reikalavo vieno dalyko – atkurti istorinį teisingumą. Jau pati „teisingumo" sąvoka turi ryškų socialistinės mąstysenos atspalvį. Lietuvos sąlygomis istorinis teisingumas reiškė būtinumą atkurti nepriklausomą valstybę. Sąjūdžio tikslai pasirodė esą nepalyginamai didesni: jis siekė ne tik nepriklausomos, bet ir laisvos Lietuvos. Kokia iš tikrųjų praraja skiria šiuos tikslus, supranta kiekvienas, kuris mato, kaip lengvai, be jokių Sąjūdžių ar ypatingų pastangų buvusios TSRS teritorijoje gimsta „nepriklausomos" tautiškai persidažiusių ekskomunistų valdomos valstybės. 1988 metų vasarą Lietuvos žmonės suprato ar bent nujautė šį skambiais žodžiais apie nepriklausomybę dangstomą LLL konformizmą ir nuėjo Sąjūdžio siūlomu sunkesniu ir ilgesniu keliu, vedančiu į tikrai laisvą ir demokratišką gyvenimą.

SĄJŪDIS IR LKP

Dar daugiau dramatizmo ir paslapčių istorikai suras Sąjūdžio ir Lietuvos Komunistų Partijos, o vėliau – Demokratinės Darbo Partijos santykiuose. Galbūt kada nors paaiškės, kokią vietą komunizmo gelbėjimo planuose skyrė Sąjūdžiui Maskvos ir Vilniaus kompartijos viršūnės ir kokie buvo tikrieji pertvarkos tikslai. Visa tai žinoti yra be galo svarbu, nes Baltijos valstybės buvo paverstos didelio eksperimento lauku. Iškovota nepriklausomybė anaiptol nereiškia visos valstybingumo bylos baigties. Kuo geriau bus suprasti vykusio eksperimento eiga ir rezultatai, tuo aiškesni taps nepriklausomybės įtvirtinimo bei išsaugojimo būdai ir perspektyvos. Žinoma, laikas ir sąlygos, tokiems tyrinėjimams dabar nėra palankūs. Beatodairiška LDDP kritika daugumos sąmonėje visiškai ištrynė ribą tarp pačios partijos ir jos narių, kurių vaidmuo kuriantis Sąjūdžiui buvo svarus, o kartais stačiai lemiamas. Šiuo atžvilgiu itin iškalbingas yra *Bundančios Lietuvos* sky-

rius apie A. Jakovlevo apsilankymą Lietuvoje, kuomet Sąjūdžio iniciatyvinei grupei priklausę komunistai turėjo atlaikyti žūtbūtinį mūšį su vietos partiniais funkcionieriais, kad laimėtų aukštojo Kremliaus dignitoriaus palankumą, nuo kurio tada dar visiškai priklausė paties Sąjūdžio likimas. Dviejų super organizacijų – LPS ir LKP – bendradarbiavimas buvo ne tik įmanomas, bet ir davė puikių rezultatų, ypač 1990 metais iki M. Gorbačiovo vizito į Lietuvą. Tai yra natūralu ir suprantama, nes daugybė eilinių partijos narių dėl žinomų priežasčių visiškai atitiko svarbiausią bet kuriam sąjūdininkui keliamą reikalavimą: parodyti gerą valią, praktiškai prisidedant prie Lietuvos išlaisvinimo. Tad LPS ir LKP bendradarbiavimas yra unikalus komunistinės struktūros panaudojimo pačiai komunistinei santvarkai griauti pavyzdys. Pasmerkti tokią patirtį užmarščiai būtų nedora ir lengvabūdiška, nes tai reikštų ignoruoti mūsų pačių istorijos pamokas. Antra vertus, visada egzistavo tokio bendradarbiavimo riba. Kad ir kiek daug kompartijoje buvo geros valios žmonių, kad ir kaip savo praktiniais veiksmais ji objektyviai artino krašto nepriklausomybės valandą, ji vis dėlto išliko, S. Gedos žodžiais tariant, „šėtono paunksmėje" užauginta ir Lietuvai svetima organizacija. Ir po šiai dienai su „anuo pasauliu" nesutraukomais saitais ją riša du dalykai – praeitis ir turtas. Nuo praeities ji negali pabėgti, turto nepajėgia išsižadėti. Dar daugiau, būdama paženklinta ne tik moralinės, bet ir metafizinės kaltės žyme, LKP pasirodė nepajėgi pasileisti ir šitaip liko didžiąja Lietuvos problema. Sąjūdis šios problemos sprendimo neranda iki šiol, nes visada matė tik siaurai pragmatinį jos aspektą. Jis negalėjo ir neturėjo teisės peržengti moralinės ribos susiliedamas su kompartija, bet galėjo ir privalėjo padėti numirti jai natūralia mirtimi, užkirsdamas kelią dirbtinai šios organizacijos gyvybę palaikančiam nežabotam ir primityviam antikomunizmui.

Viena stipriausių A. Senn'o knygos pusių yra ta, kad gyvai perteikdamas augančio Sąjūdžio jėgą ir grožį jis nei akimirkai nepamiršta, jog tas pats Sąjūdis buvo komunistinės visuomenės kūdikis, paveldėjęs daugelį jos bruožų ir ydų. Nebūtų nieko klaidingiau, kaip manyti, kad didieji Sąjūdžio žingsniai ir pergalės yra vien sąmoningų ir apgalvotų jo vadovybės veiksmų rezultatas. Iš tikrųjų ji buvo tos pačios tarybinės visuomenės dalis, jai neretai pritrūkdavo politinės patirties ir net paprasčiausios savimonės. Tokiais atvejais gelbėdavo instinktyvi nuojauta, grynas atsitiktinumas ir net šiurkščios priešininkų klaidos. Pavyzdžiui, kas žino, kaip būtų pakrypęs Lietuvos likimas, jeigu garsiojo konstitucinio konflikto metu LKP būtų paklususi Sąjūdžio vadovybės primygtiniam reikalavimui priimti naują LTSR konstituciją. Juokinga ir naivu čia įžvelgti kokius nors piktus Sąjūdžio kėslus ar juo labiau sąmoningą diversiją, bet faktas yra akivaizdus: savo dvasia ir raide tai buvo komunistinė suverenios LTSR Tarybų imperijos sudėtyje konstitucija, už kurią Tarybų Sąjungą gelbstintis M. Gorbačiovas šiandien būtų atidavęs nežinia ką.

ORGANIZACINĖS PROBLEMOS IR KOVA DĖL VALDŽIOS

Lygiai taip pat Sąjūdžiui kaip masinei organizacijai skaudžiai atsiliepė per totalitarizmo dešimtmečius susiformavę mąstymo ir veiklos įpročiai. Menka visuomenės teisinė ir politinė kultūra iš Sąjūdžio tiesiai perėjo į nepriklausomos Lietuvos viešojo ir valstybinio gyvenimo praktiką. Nežiūrint judėjimo demokratiškumo, jame iš pat pradžių stipriai reiškėsi teisinis nihilizmas, kurio padariniai ilgokai atrodo esą nevertos dėmesio „atsitiktinės smulkmenos", bet įgijo grėsmingą mastą ir tapo baisūs, kuomet išmušė valanda, kuri aplanko kiekvieną pergalingą revoliucijos pakilimą. Laimintis vieną pergalę po kitos, Sąjūdis tapo perėjūnų ir karjeristų traukos vieta. Niekuo nerizikavę ir todėl pavėlavę su pirmąja Sąjūdžio banga, kovai už „vietą po saule" jie panaudojo ginklą, prieš kurį ir šiandien Lietuvoje nėra veiksmingo priešnuodžio. Melu ir šmeižtu grindžiamas, bet kovos su komunizmu ir KGB agentais širma dangstomas, Sąjūdžio gretų „valymas" pamažu tapo įprastu reiškiniu. Sąjūdžio įstatai ir neveiksnūs Lietuvos įstatymai susidorojimo aukos tokiais atvejais apginti negali. Įdomu, kad į šį vis labiau plintantį reiškinį atkreipiamas dėmesys ir *Bundančioje Lietuvoje* , nors knyga iš esmės baigiasi Sąjūdžio Steigiamojo suvažiavimo aprašymu. Joje taip pat užčiuoptas ir labai anksti Sąjūdį iš vidaus pradėjęs griaužti vėžys – kova dėl valdžios, kurios pirmuoju atviru prasiveržimu laikytinas vadinamasis „Vilniaus ir Kauno ginčas" dėl kiekvienam miestui skiriamų vietų Seimo Taryboje skaičiaus. Prabėgom priminsime, kad šio ginčo ištakos siekia devynioliktąjį amžių ir nuo jo baigties didžia dalimi priklausys Lietuvos ateities likimas. Gal kiek supaprastinant, reikalo esmė yra tokia: „vilnietiškoji" politikos linija grindžiama dar LDK valstybingumo tradicija ir išreiškia siekį paversti Lietuvą aktyviu Rytų ir Centrinės Europos politiniu veiksniu; „kaunietiškosios" orientyras – naujoji, arba etnografinė, Lietuva, ieškanti savo egzistavimo atramų Vakarų Europos kraštuose. Tačiau grįžkime prie suvažiavimo reikalų ir minėto ginčo. Tąkart delegatų balsavimas jį vienareikšmiškai išsprendė vilniečių naudai – vardai, titulai, pagaliau ir objektyvūs nuopelnai žadinant Lietuvą padarė savo. Tačiau netrukus abiejų „stovyklų" jėgų ir įtakos Sąjūdyje santykis smarkiai pasikeitė. Augant ir stiprėjant Sąjūdžiui, vis labiau ryškėjo neatitikimas tarp jo masiškumo ir palaidos organizacinės formos. Siekiančiam kaskart didesnių politinių tikslų Sąjūdžiui iškilo būtinybė pašalinti šį prieštaravimą. Svarstant organizacinius klausimus Steigiamajame suvažiavime ir priimant Sąjūdžio įstatus išryškėjo, kad siekiantis išsaugoti savo gretų masiškumą ir kartu likti politiškai veiksnus judėjimas tampa superorganizacija, turinčia nemažai tuo metu valdančios valstybinės partijos – LKP – bruožų. Kada nors paaiškės, kiek šis mėginimas imituoti valstybines institucijas Sąjūdžio organizacinėse struktūrose buvo objektyvių to meto sąlygų ir aplinkybių ir kiek – neišmanymo ar net piktos valios rezultatas. Tačiau jau dabar yra pakankamai aiškus tokios evoliucijos neigiamieji padariniai. Po Steigiamojo suvažiavimo sparčiai stiprėjo Sąjūdžio biurokratizavimo tendencija, jame vis didesnį svorį pradėjo įgyti Sekretoriato vadovaujamas „techninis personalas", kuris pamažu išstūmė pirmuosius visuomeniniais pagrindais dirbusius entuziastus. Suvažiavime neatskyrus vadovaujančių organų kompetencijos ir funkcijų bei nesant realios jų tarpusavio kontrolės, kaskart mažėjo „apačių" įtaka priimant sprendimus ir stiprėjo intrigomis grindžiama kova dėl įtakos judėjime. Ją ypač paaštrino pirmųjų rinkimų patyrimas, kuomet paaiškėjo, kad lengviausias ir trumpiausias kelias į valdžią veda per Sąjūdį. Šioje kovoje tvirčiausias ir patikimiausias ginklas buvo antikomunizmas, kurio bangai kylant Sąjūdis tapo lengviau kontroliuojamas išorinių veiksnių. Kova dėl valdžios naikino bei silpnino pradinį Sąjūdį visais atžvilgiais, pirmiausiai išstumdama atviros ir laisvos savimonės žmones. Užuot buvęs tautos laisvėjimo vieta, Sąjūdis vis labiau ribojo savo tikslus politinės valdžios paėmimu. Jeigu iš pradžių judėjimą varė į priekį nuolatinė įtampa tarp LTSR tikrovės ir dvasioje kuriamo būsimos laisvos Lietuvos idealo, tai prieš rinkimus į Lietuvos Respublikos AT stovinčio „niekieno žemėje" ir atviro įvairioms galimybėms Sąjūdžio jau nebebuvo – jį pakeitė „patriotinis" Sąjūdis su mąstyti per daug nereikalaujančiomis ir todėl propagandai itin tinkančiomis „anos Lietuvos" ir antikomunizmo idėjomis. Nueito politinio kelio ratas užsidarė ir susitiko priešybės: nepajėgianti atitrūkti nuo LTSR tikrovės LKP pasirinko kovos už ekonominį savarankiškumą ir „žingsnis po žingsnio" taktiką, atsigręžęs į praeitį Sąjūdis ryžosi „didžiojo šuolio" politikai. Ir šiandien Lietuvoje yra sunkiausia, o po netikėtos sėkmės gal ir beviltiška paaiškinti vieną paprastą dalyką: pasakymas „didysis šuolis" išreiškia ne kokį nors neigiamą požiūrį į patį nepriklausomybės paskelbimo žingsnį, kuriam pritarė visi, o nepasitenkinimą tuo, kad šiam grynai politiniam žingsniui, kurį buvo galima atlikti ramiai ir dalykiškai, sunaudota visa Sąjūdžio moralinė ir politinė energija. Tiesą sakant, moralinis ir intelektualinis Sąjūdžio potencialas, smuko ir dar iki rinkimų proporcingai augant Sąjūdžio politinei jėgai ir įtakai. O „didžiojo šuolio" padariniai, kurių neįmanoma pateisinti jokiomis objektyviomis priežastimis, dar ilgai atsilieps Lietuvos gyvenime.

Pergalingoji Sąjūdžio rinkiminė programa geriausiu atveju tėra gražių siekių ir ketinimų rinkinys. Šią spragą su didžiausiais vargais ir ne itin sėkmingai iki šiol mėgina užpildyti ir kompensuoti pirmosios nepriklausomos Lietuvos vyriausybės.

Aukščiausios valdžios absoliutinimas ir perdėtas dėmesys jai privertė Sąjūdžio vadovybę užmiršti akivaizdų dalyką, kad reali ir stipri valdžia privalo turėti ne mažiau tvirtą pagrindą „apačiose". Atidavęs visas jėgas rinkimams į AT, Sąjūdis pralaimėjo savivaldybių rinkimus ir todėl šiandien AT ne be pagrindo vadinama „generolais be armijos".

Po pergalingų rinkimų kova dėl valdžios buvo tokia stipri, kad atidėtas gyvybiškai svarbus vyriausybės formavimo principų klausimas. Šio reikalo sprendimas buvo paliktas atsitiktinumui ir priklausė nuo momentinių politinės konjunktūros svyravimų. Rezultatas – net ir politikos ekspertas vargu ar pasakys, kokia buvo pirmoji nepriklausomos Lietuvos vyriausybė – „sąjūdinė" ar „komunistinė" – ir kam tenka pagrindinė atsakomybė už to laikotarpio krašto bėdas.

Staigiai ir šiurkščiai nutrauktas Sąjūdžio ir LKP (LDDP) bendradarbiavimas irgi buvo „didžiojo šuolio" dalis. Galima tik spėlioti, kam buvo naudinga, kad Lietuva kritišku momentu taip smarkiai susiaurintų politinio manevro ir bent šiokio tokio dialogo su Maskva diapazoną, už ką, nepaisant pasiektos nepriklausomybės, sumokėjo iš esmės nelygiateise sutartimi su atsikuriančia Rusijos valstybe. Apskritai, istorikus Lietuvos užsienio politika po 1990 metų kovo 11 d. turėtų dominti labai smarkiai, nes radikaliai nutraukusi anksčiau ryšius ru Rytais ji prarado galimybę daryti įtaką Tarybų Sąjungoje vykusiems procesams, tapdama pasyvia jų stebėtoja. Šitas Lietuvos politinio vaidmens menkėjimas dangstomas tvirtinimu, neva tvirta pozicija nepriklausomybės klausimu buvo reikšmingas analogiško proceso kitose Tarybų Sąjungos respublikose katalizatorius. Iš tikrųjų tokios analogijos yra labai paviršutiniškos. Galbūt iš tiesų Maskvos žmonės sekė Lietuvos pavyzdžiu, statydami barikadas prie Rusijos parlamento, tačiau didžiosios politikos varomosios jėgos ir tikrosios įvykių priežastys paprastai neguli paviršiuje. Pagalvojus keistai atrodo, kad tyliai ištūnojusi pučo dienomis ar net prisiekusi ištikimybę sąmokslininkams komunistinė daugelio respublikų vadovybė būtų skelbusi nepriklausomybę įkvėpta Lietuvos pavyzdžio ir dėl tų pačių motyvų.

Lygiai taip pat lieka neaišku, kieno valia ir įsakymu Sąjūdžio vadovai staiga paliko taip sunkiai iškovotus postus LKP viršūnėje, nors būtent jie galėjo atvesti

(tęsinys 14-me psl.)

POKALBIS SU BRONIUM BIELIUKU

AR REIKĖJO ATKURTI VLIK'ą IŠEIVIJOJE ?

Henrikas Žemelis: Pats dalyvauji Vyriausiame Lietuvos išlaisvinimo komitete (VLIK'e) nuo pat jo įsteigimo Lietuvoje vokiečių okupacijos metu, todėl gali autentiškai kalbėti apie VLIK'o įsteigimą, jo veiklą ir organizacinę struktūrą. Kiek žinau, pradžioje buvo du skirtingi pogrindžio politiniai junginiai.

Bronius Bieliukas: Teisingai, buvo du junginiai. Jau 1942 metais vokiečių okupuotos Lietuvos pogrindyje veikė ir laicistų, ir katalikų grupės. *(Laicistai – nekatalikai politine prasme. Šis terminas buvo plačiai naudojamas klerikalų iki tol, kol Vatikanas uždraudė politinėms partijoms vienaip ar kitaip save tapatinti su katalikų Bažnyčia – Red.)* Laicistų grupė įsteigė Vyriausią lietuvių komitetą. Bet tuo metu mūsų, laicistų pusėje dar nebuvo tautininkų, nes jie atstovavo buvusiam režimui, o mes – opozicijai. Mūsų partijos tautininkams valdant buvo uždarytos. Vėliau mūsų tarpe atsirado balsų, pageidaujančių, kad mūsų Komitetas apimtų plačiausius tautos sluoksnius. Tautininkų organizacija tuo metu buvo gan gausi, todėl ir juos pakvietėm į Komitetą. Jų atstovu buvo paskirtas agronomas ir žurnalistas Balys Gaidžiūnas.

Netrukus ir katalikai sukūrė savo komitetą ir pavadino jį Tautos taryba. Mūsų komiteto sudėtis buvo žinoma, bet katalikų Tarybos sąstato nežinojome.

H. Žemelis: Ar vėliau tie du rezistenciniai organai susijungė?

B. Bieliukas: Taip. Prasidėjo derybos tuos du organus sujungti, bet tuoj pat atsirado kliūčių. Katalikai iš pat pradžių norėjo tame bendrame Komitete vyrauti. Pradžioje jų pusėje daugiau reiškėsi frontininkai, bet vėliau, kaip jie patys aiškino, katalikai atgaivino kitas partijas. Sujungtas organas buvo pavadintas Vyriausiuoju Lietuvos Išlaisvinimo Komitetu.

H. Žemelis: Kokiu principu vadovaujantis buvo susitarta dėl partinio atstovavimo VLIK'e?

B. Bieliukas: Buvo sutarta, kad VLIK'ą sudarys 4 partijos iš katalikų pusės ir 4 iš mūsų pusės. Katalikų grupėje buvo tokios partijos: krikšč. demokratai, frontininkai, Ūkininkų partija ir Darbo federacija, o laicistų grupes sudarė liaudininkai, socialdemokratai, tautininkai ir Lietuvos laisvės kovotojų s-ga (LLKS).

H. Žemelis: Ar VLIK'as tuo laiku buvo tik koordinacinis organas, ar jis ir pats organizavo rezistencinę veiklą?

B. Bieliukas: 1944 m. vasario 16 d. susijungęs VLIK'as paskelbė oficialią deklaraciją, bet jau gerokai anksčiau veikė atskiros rezistencinės grupės. Jos leido pogrindžio spaudą, ir visaip organizavo pasyvią rezistenciją prieš vokiečių okupantų užmačias mobilizuoti jaunimą į kariuomenę ar siųsti juos darbams į Vokietiją. Kai VLIK'as susiorganizavo ir paskelbė savo deklaraciją, tada visi pareiškimai ir atsišaukimai buvo skelbiami VLIK'o vardu.

H. Žemelis: Tuo pačiu metu ar dar anksčiau pradėjo veikti įvairios rezistencinės grupės. Kuri iš tų rezistencinių grupių, Tavo manymu, buvo pati aktyviausia?

B. Bieliukas: Pirmiausia buvo labai aktyvi liaudininkų grupė. Ji leido laikraščius *Nepriklausoma Lietuva, Laisvės trimitas.* Iš rezistencinių grupių, be abejo, pati aktyviausia buvo Laisvės kovotojų sąjunga. Joje dayvavo įvairių pažiūrų žmonių, daug jaunosios kartos atstovų, tautininkų, karininkų arba visai nepriklausančių jokiai politinei srovei. Tai buvo labai aktyvūs žmonės, leido keletą pogrindžio laikraščių, turėjo radijo stotį, pirmieji užmezgė ryšius su Vakarais.

H. Žemelis: Kaip VLIK'as žiūrėjo į vokiečių sukurtą vadinamą Generalinių tarėjų instituciją, kuriai vadovavo gen. P. Kubiliūnas?

B. Bieliukas: Į tą patarėjų instituciją VLIK'as žiūrėjo labai neigiamai. Mūsų tikslas buvo organizuoti pasyvią rezistenciją prieš vokiečių planus įtraukti lietuvius, o ypač jaunimą į jų vedamą karą. Mūsų pagrindinis tikslas buvo kaip tik išsaugoti tą jaunimą, kad jis netarnautų mums priešingiems interesams. Tauta rezistencijos buvo labai gerai informuojama ir, nežiūrint vokiečių administracijos bei Gestapo pastangų, jiems nepavykdavo panaudoti lietuvių savo tikslams. Geriausias pavyzdys – jiems Lietuvoje nepavyko suorganizuoti SS legiono.

H. Žemelis: Ar VLIK'as pritarė gen. Plechavičiaus pastangoms suorganizuoti Vietinę Rinktinę?

B. Bieliukas: VLIK'as pritarė Viet. Rinktinei. Šis klausimas tuo metu buvo įdomus, nes opozicinės grupės buvo nusistačiusios prieš gen. Plechavičiaus asmenį. Mat jis, kaip žinoma, vadovavo 1926 m. sukilimui, kuris užbaigė demokratinę santvarką Lietuvoje.

Tada socialdemokratų atstovas St. Kairys paklausė manęs, kokia būtų mano reakcija, jei VLIK'as pritartų gen. Plechavičiaus steigiamai Viet. Rinktinei? Aš atsakiau, kad iš visų Lietuvos generolų Povilas Plechavičius yra vienintelis, kuris neišduotų lietuvių interesų.

H. Žemelis: 1944 metais VLIKas siuntė į Suomiją savo karinį atstovą tikslu gauti iš suomių ginklų, kad būtų galima priešintis artėjančiai sovietų kariuomenei. Gal galėtumei paaiškinti, kokiu būdu buvo parinktas karinis atstovas į Suomiją, kuris netrukus Estijoje buvo Gestapo suimtas ir po to prasidėjo masiniai pogrindžio asmenų suėmimai?

B. Bieliukas: Algirdas Vokietaitis, VLIK'o atstovas Švedijoje, grįžęs į Lietuvą papasakojo, jog jis kalbėjęsis su suomiais, kurie pasiūlė, kad į Suomiją būtų pasiųstas mokąs kalbų aukštesnio rango karinis atstovas. Parinkimas buvo toks – aš nuėjau pas liaudininką L. Šmulkštį ir paklausiau jo, gal jis žino tokį karininką. Jis pasiūlė maj. Ambraziejų, kuris buvo studijavęs užsienyje ir mokėjo kelias svetimas kalbas. Tada jam buvo perduotos trijų suomių karininkų pavardės. Jurgis Valiulis, kuris mokėjo estiškai ir turėjo ryšių su estų pogrindžiu, nuvežė jį į Estiją, ir apgyvendino vienoj estų šeimoj, kol atsiras proga jį pervežti Suomijon. Kaip tik tuo metu Gestapas vykdė kratas ir toj šeimoj rado Ambraziejų, jo lagamine rado Lietuvos karininko uniformą, svetimos valiutos ir tų suomių karininkų pavardes. Jis padarė didelę klaidą, nesunaikindamas tų suomių pavardžių bei veždamasis karininko uniformą. Aš jo nekaltinu, bet jis padarė didelę klaidą.

H. Žemelis: Gerai, bet ar tai buvo atsitiktinumas, ar kas kita, kad tuoj po Ambraziejaus suėmimo, Lietuvoje prasidėjo žinomesnių pogrindžio asmenų suėmimai?

B. Bieliukas: Sunku čia pasakyti, ar jis per tardymą kažką papasakojo, bet faktas yra toks, jog ne tik Lietuvoje, bet ir Estijoje bei Latvijoje prasidėjo suėmimai. Jį atvežė į Latviją ir čia vėl, turbūt, tardė. Kadangi frontas jau siekė Lietuvą, tai jį laikinai pasiuntė į Salaspilio koncentracijos stovyklą. O Lietuvoje jau 1944 balandžio 30 d. suėmė J. Valiulį, Rudoką ir mane.

H. Žemelis: Kai frontas galutinai sugriuvo, ar VLIK'as, prieš pasitraukdamas iš Lietuvos, išleido kokį atsišaukimą, kaip lietuvių tautai elgtis artinantis antrajai bolševikų okupacijai? Sklido kalbos, kad VLIK'as pabėgo nepadaręs jokio pareiškimo.

B. Bieliukas: VLIK'as, kol galutinai susiorganizavo, veikė labai trumpą laiką. Po pogrindžio vadų suėmimo, VLIK'o sąstatas žymiai pasikeitė. Vis dėlto jie sugebėjo išleisti labai gerą atsišaukimą.

H. Žemelis: Dabar aš noriu paliesti kitą klausimą, kuris visą laiką iškyla. Tai žydų naikinimas vokiečių okupacijos metu. Ar VLIK'as dėl Lietuvos žydų šaudymų darė kokius pareiškimus?

B. Bieliukas: Dar prieš VLIK'o susiorganizavimą, Vyr. Lietuvių Komitetas paruošė tuo klausimu vokiečiams memorandumą, kurį pasirašė dr. Kazys Grinius, Jonas Aleksa ir kun. Mykolas Krupavičius. Tame memorandume buvo įsakmiai pabrėžta, kad lietuvių tauta priešinasi ir nepritaria tokioms žudynėms. Dėl to memorandumo visi trys pasirašiusieji vokiečių buvo ištremti į provinciją.

H. Žemelis: Kai Lietuva buvo antrą kartą sovietų okupuota, Vokietijoje atsirado daug pabėgėlių, steigėsi naujos organizacijos. Kartu buvo atkurtas ir VLIK'as. Ką gali pasakyti apie atkurtą Vokietijoj VLIK'ą?

B. Bieliukas: Iš karto Berlyne buvo sudaryta Užsienio Delegatūra, kurią sudarė Sidzikauskas, Skipitis ir dar kas, o karui pasibaigus Wuerzburge VLIK'as susirinko pirmam posėdžiui.

H. Žemelis: Vėliau, kai Lietuvoje pradėjo plėstis partizaninis karas, kai kurios išeivijos organizacijos bandė užmegzti ryšius su partizanais. Ar ir VLIK'as

bandė tokius ryšius užmegzti?

B. Bieliukas: Karui pasibaigus, mes keli, išėję iš kalėjimų, pasižadėjome tuoj užmegzti ryšius su Lietuva. Jonas Deksnys su inž. Brunium pirmieji per Lenkiją grįžo Lietuvon. VLIK'as neturėjo jokių ryšių su Lietuva ir nebandė jų užmegzti.

H. Žemelis: Ar nemanai, kad kai VLIK'as persikėlė į Pfulingeną, anuomet populiariai vadinamą Vlikingenu, tai katalikų dauguma pradėjo nesiskaityti su opozicija?

B. Bieliukas: Taip, jie VLIK'e turėjo daugumą bet nenorėčiau sutikti, jog jie nesiskaitė su opozicija. Mes kas savaitę posėdžiaudavome ir visuomet rasdavome bendrą kalbą.

H. Žemelis: Aš noriu dar kartą grįžti prie to klausimo. Būnant VLIK'e gal taip atrodė, bet iš šalies stebint atrodė kitaip. Ypač man, dirbančiam spaudoje. Nuvažiavęs į Pfulingeną, rasdavai ten įvairius departamentų direktorius, kurie vaizdavo save kaip Lietuvos vyriausybę, tik laukiančia ženklo grįžti namo ir užimti postus.

B. Bieliukas: Matai, pabėgėliai pradėjo organizuotis ir steigti tremtinių draugijas. VLIK'as, norėdamas toms organizacijoms padėti, įsteigė savo skyrius ar departamentus, kaip švietimo ir kt. Netrukus buvo nutarta paskelbti Lietuvių Chartą.

Aš nenorėčiau tos Chartos interpretuoti kaip Bendruomenės įsteigimo. Ji davė pagrindą organizuoti tremtinių sąjungą. Bendruomenė atsirado vėliau. Pradžioje veikė tremtinių sąjunga. Dabar daug kas aiškina, kad VLIK'as įsteigė Bendruomenę. Tai netiesa.

H. Žemelis: Dar apie ryšius su partizanais. Atskiros grupės tuos ryšius palaikė per anglų ir amerikiečių žvalgybas. Dėl ryšių su svetimomis žvalgybomis ir dabar nuomonės skiriasi. Ginčijamasi ir dėl Deksnio, Lukšos vaidmens grįžus Lietuvon. Gal gali paaiškinti, kaip iš tikrųjų buvo, nes Deksnys kaltinamas išdavyste?

B. Bieliukas: Jonas Deksnys buvo vienintelis, kuris keletą kartų buvo nuvykęs į Lietuvą ir vėl grįždavo. Bet vėliau, kai KGB pavyko infiltruoti savo agentus į pogrindį, jis pakliuvo į KGB rankas. Žinoma, buvo kankintas ir palaužtas ir galėjo kai ką papasakoti.

Dabar dėl Lukšos, kurį Deksnys atvedė į Vakarus. VLIK'o dešiniajam sparnui pavyko jį palenkti savo pusėn ir nors partizaninė veikla Lietuvoje silpnėjo, buvo nutarta dar kartą siųsti žmones į Lietuvą. Ypač tuo domėjosi amerikiečiai, todėl Lukša buvo pasiųstas į amerikiečių ir prancūzų kontržvalgybos mokyklas.

Dėl to kilo didelis nuomonių skirtumas. Mūsų kai kurios opozicinės grupės turėjo ryšių su Diplomatinės Tarnybos Šefu, kurio nuomone (kartu su kitais diplomatais) buvo tokia, jog reikia visomis pastangomis sustabdyti partizaninį karą, nes jėgos nelygios, pareikalauja labai daug aukų ir toks kraujo praliejimas mūsų tautai ateityje bus labai žalingas.

Žodžiu, buvo dvi nuomonės – viena, kad reikia pereiti į pasyvią rezistenciją, nes to karo negalime laimėti, kiti – jų tarpe pats J. Lukša ir jį palaikančios grupės – propagavo aktyvią kovą.

H. Žemelis: Tai koks buvo Lukšos likimas?

B. Bieliukas: Amerikiečiai per klaidą numetė juos iš lėktuvo ne į tą vietą, kur jam buvo žinomi ryšiai ir kur netoli gyveno jo giminės. Partizaninis judėjimas tuo laiku jau buvo žymiai silpnesnis, bet jiems pavyko miške sutikti partizaną ir išsiaiškinę nuėjo į jo bunkerį. Pasivaišino, nusifotografavo ir nuotrauką paliko tam partizanui. Kitą dieną jie paprašė to partizano, kad jis nueitų nuimti už šakų užsikabinusių daiktų, kurie buvo numesti iš lėktuvo, bet toji vieta jau buvo už miško ribų. Tą partizaną suėmė ir nuvedė į bunkerį, rado fotografiją. Nusiuntė į centrą, išaiškino, kad čia yra Lukša. NKVD pradėjo jį gaudyti, tikėdamiesi, kad jis traukiasi į tėviškę. Lukša tuo tarpu apsistojo pamiškėje, sargo trobelėje ir nors jis buvo labai atsargus, nusprendė pasimatyti su kažkokiu pogrindžio atstovu, kuris pasirodo buvo KGB agentas. Atėjus jam į pasimatymą, agentas metė granatą ir taip Lukša žuvo. Po to buvo suimti ir nukankinti visi jo giminės ir šeimos nariai. Berods tik vienas išliko gyvas.

H. Žemelis: Kaip žinia, tie ryšiai ir parama partizanams buvo duodama anglų, o vėliau ir amerikiečių kontržvalgybos. Vienoj ir kitoj pusėj tam tikros lietuvių grupės bendradarbiavo su tom įstaigomis, aiškindami, kad taip jie dirba didelį, Lietuvai naudingą darbą. Bet faktiškai anglai ir amerikiečiai išnaudojo lietuvius grynai savo interesams.

B. Bieliukas: Man tai buvo aišku. Kai prasidėjo šaltasis karas, Vakarų valstybės įvairiais būdais bandė sužinoti, kas darosi už geležinės uždangos, tam panaudodami lietuvius ir kitas tautines grupes. Čia, atrodė, mūsų ir jų interesai sutapo. Tačiau nėra jokios abejonės, kad anglai ir amerikiečiai tai darė grynai savo interesais. Tiems uždaviniams atlikti mes organizavome žmones, galvodami, jog tai darome Lietuvos labui. Čia, kaip minėjai, ir prasidėjo nuomonių skirtumai ir ginčai. Mes manėme, kad atėjo laikas tą partizaninį judėjimą pristabdyti, o VLIK'o katalikiškasis sparnas, ypač frontininkai, vadovaujami Juozo Brazaičio, laikėsi linijos, kad turime organizuoti pasipriešinimą ir visais būdais pasinaudoti amerikiečių teikiama pagalba.

H. Žemelis: Dar kartą grįžkime prie VLIK'o veiklos, dabar jau jam persikėlus į Ameriką. Ir čia prasidėjo partiniai ginčai, nesutarimai su Dipl. Tarnyba, skaldymasis ir t.t. Ar negeriau būtų buvę, jei VLIK'as būtų pasilikęs Europoje? Juk čia, Amerikoje, buvo daug kitų organizacijų, dirbančių Lietuvos laisvinimo darbą, kaip pvz., ALT'a, vėliau Bendruomenė ir kt.?

B. Bieliukas: Aš iš viso abejoju, ar reikėjo išeivijoje atkurti VLIK'ą. Jis Lietuvoje veikė labai trumpai, o Amerikoje veikė stipri ALT'a, kuri labai gerai atliko savo uždavinį. Nei estai, nei latviai tokio organo neturėjo ir jiems tokie konfliktai, konkurencijos buvo svetimi, ypač vėliau, kai VLIK'as pradėjo ilgą ir, galima sakyti, nepabaigiamą ginčą su Bendruomene.

H. Žemelis: VLIK'as taip pat nesugebėjo atstovauti ir išeivijos visuomenei. Jis pasidarė mirusių partijų ir atskirų grupelių organu. Jis nesugebėjo įtraukti naujų jėgų politiniam darbui. Toji organizacinė darna ypač pablogėjo, kai VLIK'o pirmininku buvo išrinktas K. Bobelis. Ar matai kokį skirtumą tarp K. Bobelio ir buvusio pirmininko Valiūno pirmininkavimo?

B. Bieliukas: Valiūno ir anksčiau buvusių pirmininkų pirmininkavimo metu VLIK'as veikė ir dirbo, kaip kolegija, valdyba svarstydavo ir nutardavo visus klausimus. Visiškai pasikeitė procesas, kai valdybos pirmininku buvo išrinktas K. Bobelis. Jis nesiskaitė su valdyba, pats vienas darydavo sprendimus.

H. Žemelis: Dabartiniame Vlik'e, kaip žinai, daugumą sudaro vadinama reorginė grupė, iki Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo buvusi priešinga bet kokiems ryšiams su Lietuva. Praktiškai ta nepakeičiamoji VLIK'o dauguma visiškai suparaližavo normalų demokratinį procesą. Kokiu būdu toji dauguma atsirado?

B. Bieliukas: Jis tą daugumą sudarė tokiu principu, kad jos sprendimas yra nepakeičiamas ir čia mažuma neturi jokio balso, kitaip sakant, jis su savo dauguma gali daryti keisčiausius sprendimus ir kartais labai klaidingus politinius ėjimus, kaip pav., blokados paskelbimas Lietuvai. Kai visi kiti kraštai, sovietams įsiveržus į Afganistaną, paskelbė blokadą Sov. Sąjungai save vaizduojančio Vyr. Lietuvos laisvinimo komiteto pirmininkas skelbia blokadą... Lietuvai. Tokius sprendimus daro jis, o ne valdyba, kuri susirenka labai retai, nes nariai gyvena toli išsibarstę po Ameriką.

H. Žemelis: Koks yra ryšys tarp VLIK'o ir Tautos Fondo. Ar VLIK"o pirmininkas gali naudotis Tautos Fondo lėšomis?

B. Bieliukas: Neoficialiai Tautos Fondas yra VLIK'o iždas. Fondas gan sėkmingai renka aukas, nes juk aukos renkamos Lietuvos vadavimui. Bobelis sugalvojo tą Fondą perimti VLIK'o žinion, nes pagal ankstesnį susitarimą, VLIK'as Fonde turi 45% balsų ir tokiu būdu per paskutinį Fondo narių suvažiavimą jis VLIKo balsus atidavė už asmenis, kurie, jo manymu, bus palankūs jo reikalavimams. Tokiu būdu Fondo valdybos pirmininku buvo išrinktas Vakselis.

H. Žemelis: Į VLIKo baigiamąjį seimą buvo sukviesta daug svečių, jų tarpe Lietuvos min. pirmininkas, ambasadoriai, konsulai ir kt. Kodėl tam seimui buvo priduotas toks iškilmingumas ir padaryta daug išlaidų tiems svečiams sukviesti?

B. Bieliukas: Kadangi VLIK'o tikslas buvo pasiektas, tai, man atrodo, reikėjo tą užbaigimą atlikti kukliai. Lietuvos nepriklausomybę iškovojo ne VLIK'as, o lietuvių tauta ir jos išrinktoji Aukščiausioji Taryba. Jos pirmininkas kvietė visus ginti savo vyriausybę. Nė vienas VLIK'o valdybos, tarybos ar seimo narys nenuvyko ginti Lietuvos nepriklausomybės.

Vlikas pagaliau nutarė paskirti lėšų Lietuvos pasiuntinybėms Vašingtone ir prie Jungtinių Tautų, tuo lyg parodydamas, jog jie išlaikys Lietuvos atstovus. Bet Lietuvos min. pirmininkas Vagnorius pabrėžiamai pasakė, kad Lietuvos valdžia sugebės finansuoti savo atstovus, tuo primindamas, kad Lietuvos vyriausybė nepriklausys nuo VLIK'o malonės, kad ji yra savarankiška nepriklausomos valstybės institucija.

H. Žemelis: Baigdamas norėčiau paklausti, kaip vertintumei K. Bobelio veiklą – teigiamai ar neigiamai?

B. Bieliukas: Matai, čia reikia vertinti taip, kaip buvo. Negali užginčyti, kad jis nieko nedarė. Jis rašė memorandumus, gal ne tokius, kokių reikėjo, keliavo ne visur, kur reikėjo, kitaip sakant jis dirbo. Bet kadangi dažnai sprendimus jis darė pats vienas, tai padarė daug skandalingų klaidų, kaip pvz., tos blokados Lietuvai paskelbimas. Nepateisinamas ir jo elgesys Lietuvos valdžios pareigūnų atžvilgiu, vadinant juos okupuotos Lietuvos veikėjais.

H. Žemelis: Taigi, susumuojant K. Bobelio veiklą – yra vienas kitas pliusas, bet labai daug minusų...

B. Bieliukas: Labai teisingas įvertinimas.

H. Žemelis: Ačiū už pokalbį. □

ATVIRAI ...

(atkelta iš 7-to psl.)

aktualias gana originalaus sukirpimo metaboles („Pasikalbėjimas su broliais Abeliu ir Kainu paskutiniąją XX amžiaus dieną“, „Visados nepažįstami“). Redaktorė Violeta Šoblinskaitė, iki tol geriau žinoma kaip poetė, dalimis duoda ilgesnę apysaką „Rudens dienos užkalbėjimas“, kuri išspausdinta viduriniuose žurnalo puslapiuose ir sulaužyta taip, kad lengvai galima išsegti ir pasidaryti knygą... Vienas įdomiausių ir šviežiausiai „keturvėjiškų“ darbų randamas, deja, Nr. 5 (1991) VERTIMUOSE. Tai „Purpurinė sala“, būk tai „Drg. Žiulio Verno romanas“, kurį „iš prancūzų į ezopinę kalbą vertė Michailas A. Bulgakovas“, o „iš M. Bulgakovo kalbos“, taigi iš rusų į lietuvių kalbą – kitas žurnalo redaktorius, gerai žinomas poetas, kelių rinkinių autorius Gintaras Patackas... Nr. 6 savo pjesę spausdina šiandien bene originaliausias Lietuvos humoristas (o taip pat – produktyvus ir reiklus recenzentas) Juozas Erlickas.

Daugelis naujųjų *Keturių vėjų* poetų (Tautvyda Marcinkevičiūtė, Gintaras Gutauskas, Edmundas Janušaitis, Dainius Dirgėla...) yra daugiau ar mažiau žinomi, vieni – išleidę rinkinius, kiti – spausdinę kūrybą *Poezijos pavasariuose, Veiduose, Nemune* ir kitur. Kuo jie išsiskiria iš kitų šiandieninių naujųjų poetų, o juo labiau, kokiais savo kūrybos bruožais jie „keturvėjiški“ ir kodėl iš viso prireikė šio jau savo specifinę vietą mūsų literatūroje turinčio vardo – nebūtų lengva atsakyti... Ypač kada ton gal ir kiek dirbtinai „maištingon“, gal jau ir nebe pirmos jaunystės grupėn su savo kūryba įrikiuojamas ir senatvėje debiutavęs trečiaeilis išeivijos poetas Antanas Lipskis, tegul ir „jaunatviškos išvaizdos žmogus“, kuris tiktai „išėjęs pensijon pakeitė mediko profesiją ir atsidavė Mūzoms“. Vienintelė jį „keturvėjininku“ klasifikuojanti dorybė – redaktoriaus G. Patacko ir jo žmonos T. Marcinkevičiūtės globa jų čikagiškės viešnagės metu...

Algirdas T. Antanaitis

POLITINĖS ...

(atkelta iš 11-to psl.)

visą procesą prie logiškos pabaigos – galutinai paleisti įrankio funkciją atlikusią kompartiją. Sustojus pusiaukelėje tapo labai sunkiai sprendžiamas strateginis Lietuvos uždavinys – sukurti pilietinę visuomenę. Deja, užuot tai dariusios, „patriotinės“ Sąjūdžio jėgos kažkodėl visais įmanomais būdais skatino priešingą procesą. Jų įsiūbuota antikomunistinė isterija didžia dalimi užkonservavo ir išsaugojo komunistinį gaivalą Lietuvoje, ir yra svarbi iki šiol vyraujančios tautinės ir pilietinės nesantaikos priežastis. Daug tokių klausimų skaitytojui iškels prof. A. Senn'o knyga. Belieka tikėtis, kad išversta į lietuvių kalbą ji pasieks ir savo herojus – paprastus mūsų Tėvynės žmones, nešusius nepakeliamai sunkią laisvės kovos naštą ir nugalėjusius. Tačiau ši kova, kaip ir kiekviena kova dėl laisvės, nėra baigta. *Budančiai Lietuvai* taip pat reikia tęsinio – tokio pat sąžiningo ir teisingo. Gyvenime būtina skirti savo darbu padarytus ir todėl tikrus dalykus nuo atsitiktinių ir praeinančių palankaus likimo dovanų. Atgimusi Lietuvos valstybė – abiejų derinys, bet reikia, kad pirmųjų būtų kuo daugiau. Todėl mums taip svarbu žinoti apie ją tiesą,

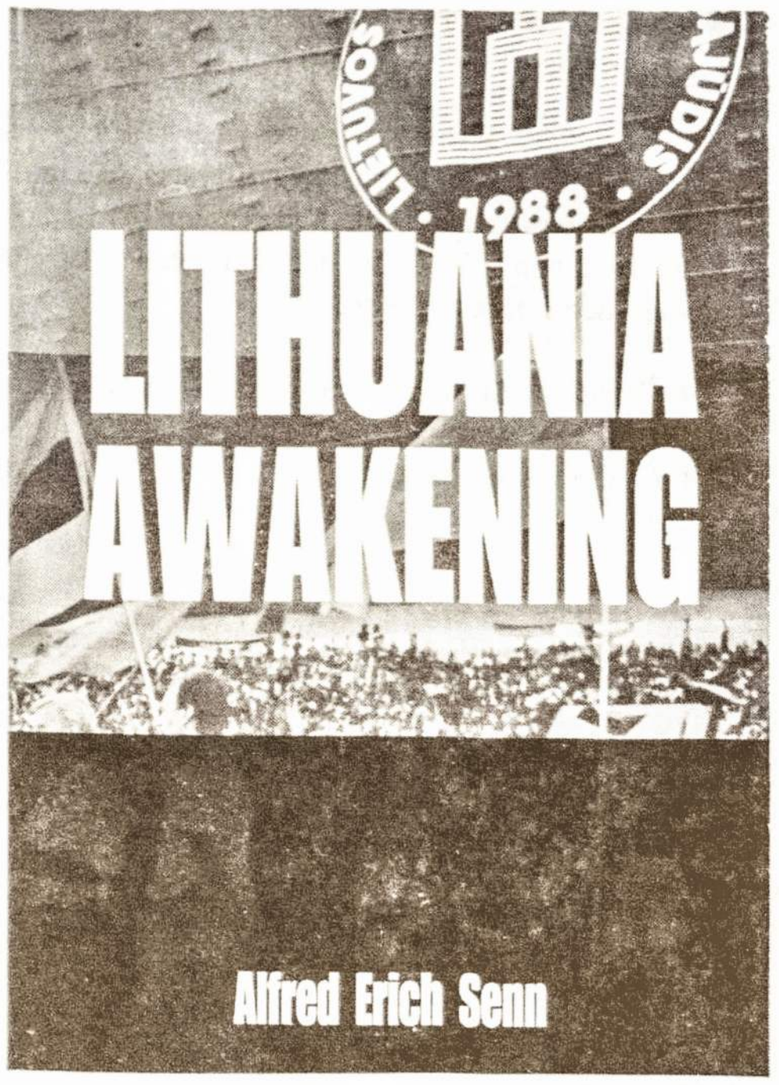

kad ir kokia karti ji atrodytų. Juk galų gale esame gyvi iš amžių glūdumos ateinančiu supratimu, kad tik tiesa daro žmones laisvus. Pridurkime – ir tautas.

Vytautas Radžvilas

Alfred Erich Senn. *Lithuania Awakening.* University of California Press. 294 psl. Kaina $24.95.

NUO ŠIAURĖS ATĖNŲ Į ŠIAURĖS BEIRUTĄ

(Ar pro Šventą Moniką, ar pro Šiaurės Teheraną?)

Patinka man laikraščiai su intelektualiniu pamušalu. Gerai, kai, dar net nepradėjęs skaityti, jau iš anksto žinai, kad čia į tave prabils neeilinis intelektas, erudicija, įžvalga. Bendraudamas su neeilinėmis asmenybėmis ir pats tarsi palipi vienu laipteliu aukščiau... Nors ir mažais žingsneliais, visvien arčiau prie Olimpo!

Šiaurės Atėnų šiemetiniame kovo 6 d. numeryje malonu buvo pabendrauti su **Lietuvių fronto bičiuliu**. Arčiau lietuviškąjį gyvenimą sekantiems manau ir be paaiškinimų aišku, kad tai ne tik Fronto, bet ir mano senas bičiulis, ponas Juozas Kojelis nuo Šventos Monikos Kalifornijoje. Tarpininkės vaidmuo šiame Amerikos Bičiulio pokalbyje su graikiškosios Lietuvos Skaitytoju teko *Š. Atėnų* gyventojai Vilijai Aleknaitei. Merginai, kurią ponas Juozas tiesiog užhipnotizavo. Savo džentelmeniška išvaizda, lieknu atletišku kūno sudėjimu, gražiausiu pasaulyje žemaitišku akcentu, neaprašomai šviesia veido spalva... Įsivaizduoju, kaip šitokia Pietų Odisėjaus adoracija Šiaurės Ilijadoje turėjo nustebinti antikinės Chartijos Ofelijas. Ir ideologinius viršilas, iš Frontininko laukusius kukosvydžių ugnies...

Ponas Juozas šį kartą – apie demokratiją. Tiesa, trumpai stabtelėjo ir ties kitomis šiandieninės Lietuvos aktualijomis: Antano Sniečkaus giminyste su Vytautu Didžiuoju, penkiasdešimt metų trukusia liberalų okupacija, išeivių bendravimu su KGB. Tačiau plačiau šių jau trys šimtai septyniasdešimt penktą kartą savo *Rinktiniuose raštuose* išdėstytų tezių svečias šį kartą nekartojo. Santūrumui poną Juozą matyt paskatino „draugo Juozo" patirtis: kai per daug dažnai imi kartoti gerai žinomas tiesas, žmonės pradeda abejoti...

Panelei Vilijai čia daug kas buvo netikėta, nauja, nuostabu. Ypač sovietinio totalitarizmo iškreiptus akiračius turėjo praplėsti pono Juozo mintis, kad pagrindinis demokratijos garantas Vakaruose yra ne rinkėjas, o ... saugumietis. Iš nuostabos kone žado netekusiai panelei Vilijai ponas Juozas aiškino apie anketas, kurias Amerikoje reikia pildyti ir į įvairiausius klausimus atsakinėti ne tik norint gauti pilietybę, bet net šlavėjo darbui... O apie bent kiek atsakingesnio darbo ieškančius saugumas čia kamantinėja ir pažįstamus. Kur buvai, ką veikei paskutinius dešimt metų? Net banke tavo pinigines operacijas iššniukštinės! Nustatys, ar neturėjai ryšių su sovietais. Ar nedalyvavai Daunoro koncerte? Ir susitikimuose su mūsų skaldyti čia atsiųstais muzikologais?

–Čia yra demokratija! – užbaigė aiškinti ponas Juozas.

Lietuva prie tokios demokratijos dar nepripratinta. Čia jaunuoliškai droviam saugumo viršininkui Zigmui Vaišvilai parlamente truputį prisnūdus, deputatės po sijonukais pusę archyvų iš KGB rūmų išsinešė. Negi ieškosi...

O Amerikoje paprasčiau. Tuoj pat anketa. Ir klausimėlis: kiek dokumentų išnešei po stanikėliu. Už tai Zigmas saugumui nebeviršininkauja. Šios sunkios pareigos dabar užgulė parlamento apsaugos Sicherheitsdienst'o vyrų pečius. Demokratiškai persipudruoti bandantiems Artūro Skučo berniukams pono Juozo atėniškos mintys turėtų būti labai prie širdies. Ypač kad ne vietinės. *Made in California.*

Ir išeivių, norinčių gauti Lietuvos pilietybę, ponas Juozas paprašytų užpildyti saugumo anketas. Ypač tų, kurie talkino KGB. Ir dar vienas pono Juozo siūlymas: už pilietybės suteikimą imti mokestį – mažiausia $500.

Ties tais penkiais šimtais ir man šis tas paaiškėjo. Paaiškėjo kodėl buvo nutrūkusi mudviejų sena bičiulystė. Mat poną Juozą vargina tokia senjoriška Alzheimer'io liga. Jis niekaip nebeprisiminė, kad buvo nuvykęs į Lietuvą dar stagnacijos laikais, su pažangiečių bimbininkų grupe. Aš jam ne tik priminiau tą malonią ekskursiją, bet dar ir suvenyrų parūpinau. Iš dėkingumo jis pažadėjo man metams „Purinos" nupirkti. O tai man, gyvenančiam iš kuklių *Akiračių* honorarų, būtų didelė paspirtis. Nebereikėtų kasdien maitintis vis tuo pačiu iki kaulų įgrįsusiu liberališku cholesteroliu. Norėtųsi ko nors konservatyvesnio. Dabar matau, kad ponas Juozas, neseniai už nuopelnus gavęs Lietuvos pilietybę, įklimpo į skolas, nes greičiausia prireikė $500 tiems nuopelnams nusipirkti. Todėl aš dar pakentėsiu, nes tvirtai tikiu, kad pažadų ponas Juozas nepamiršo...

Labai atsiprašau, kad dėl tų kelių „Purinos" maišelių čia tiek pridejavau.

Dogas Buldogas

Drausmės sargyboje

SU ALGIRDU GREIMU ATSISVEIKINANT

Dar, rodos, tik vakar ar užvakar, su naujametiniais sveikimais ir linkėjimais, Algirdas savo, lyg vištos koja, iškeverzotais kalbos ženklais rašė: „Ponių apsuptas, pabaramas ir mylimas švenčiu šventes, kaip inkstas taukuose“. O tos ponios ne betkokios: sena jo bičiulė Aldona M. iš New Yorko ir buvusi jo studentė, dabar ir jo bendraautorė, Teresa iš Anglijos, su kuria jis dar suspėjo sumainyti žiedus. Dedikuodamas jai savo veikalą „Apie netobulumą“ Greimas įrašė šiuos reikšmingus žodžius: „Teresai, jai ir su ja“.

Guodėsi tame laiške Algirdas: „Ko gero dar praleisiu žiemą dorų lietuvių – nors jų ir nedaug – džiaugsmui“. Tuose meridijanuose gyvenantiems senesnio amžiaus žmonėms lenkai turi gerą pasakymą: Kas praleido kovą, tas dar gyvens. Deja, A. Greimas nesulaukė nei kovo mėnesio (jis mirė vasario 27 d.), nei savo 75 metų sukakties (jis buvo gimęs 1917 kovo 9 d.).

O gaila. Jis buvo reikalingas ne tik tų kelių dorų lietuvių džiaugsmui, jis, gali sakyti, buvo reikalingas visiems, visam pasauliui. Saulius Žukas, jo mokinys ir jo darbų tęsėjas, praėjusią vasarą lankėsi pas jį ir *Literatūros ir meno* korespondentui sakė: „Profesorius A.J. Greimas irgi neleidžia atsikvėpti. Mane seniai stebina jo veiklumas, energija, darbingumas... Įtraukia jis į darbą ir su juo bendraujančius“. Pats Greimas kartą pavadino save „bibliotekos žiurke“. Užtenka pavartyti stambų jo *Dictionnare de l'ancien francais* (1968 m.), kad visiškai neabejotum, koks milžiniškas darbas į jį sudėtas. O panašių veikalų prancūzų, lietuvių ir jų vertimų į daugelį kitų kalbų Greimas parašė visą glėbį.

Tačiau A.J. Greimas nebuvo tik „bibliotekos žiurkė“. Jis nepasitenkino vien tik savo lingvistiniais, semiotiniais ir mitologiniais tyrinėjimais. Prie širdies jam buvo ir daug kitų problemų, ypač susijusių su humanitarine arba humanistine kultūra aplamai. Vienas pirmųjų jo rašto darbų prancūzų kalba buvo platoka Jurgio Baltrušaičio (sūnaus) knygos *Le moyen age fantastique* (Fantastiškasis Viduramžis) recenzija, kuria žymus meno istorikas buvo labai patenkintas. Pastaruoju metu A. J. Greimas daugiausia gilinosi į estetikos problemas, ką liudija ir jo studija „Apie netobulumą“. Jo inciatyva 1992 m. rudenį šaukiamas tarptautinis kongresas Vilniuje, kurio tema bus „Kasdienybės estetika“. Nesunku įsivaizduoti, kaip labai iš visų kraštų susivažiavę mokslininkai ten jo pasiges. Deja, jis tik savo spinduliuojančia dvasia galės tame kongrese dalyvauti ir dalyvaus.

Labai gerai, kad Vagos leidykla išleido mažesniuosius A.J. Greimo rašinius knygoje *Iš arti ir iš toli* (Vilnius, 1991). Ją suredagavo, vertingais komentarais ir semiotinių terminų žodynėliu aprūpino Saulius Žukas. Ko ten skaitytojas tik neras? Tai tikras „silva rerum“ (daiktų miškas), kaip mėgdavo panašius leidinius vadinti senesnieji rašytojai. Skaitant krenta į akis ypač du dalykai: Greimo sugebėjimas trumpai daug pasakyti. Pavyzdžiui, pusantro puslapio nekrologe apie de Gaulle randame ir tokį sakinį: „Jis nepamokys mūsų būti dideliais. Gal kartais jis galėtų mums padėti būti mažiau mažais“. Arba tik dviejų puslapių jo kalba, priimant Kultūros fondo premiją už mokslinį veikalą, kurioje jis ir pavadino save „bibliotekos žiurke“. Tikrai garsus romėnų satirikas Plautas negalėtų pavadinti Greimo „homo multus et odiosus“, arba įkyriu plepūnu. O tokių mūsų tarpe nemaža.

Labai įdomus bene paskutinis A. Greimo, S. Žuko ir kitų sumanymas pasidalinti naujausiomis ir kritiškomis pastabomis su besiblaškančiais Lietuvos intelektualais per „Baltųjų lankų“ skiltį *Literatūros ir meno* laikraštyje ir per to paties vardo žurnalą. Girdėtis jau ir protesto balsų, ypač už V. Landsbergio kritiką.

Norėčiau šį nelabai tvarkingą nekrologą užbaigti savo asmenišku intarpu. Nedažnai tekdavo su Algirdu susitikti nei Lietuvoje, nei Prancūzijoje, nei Amerikoje. Nedažnai ir laiškais pasikeisdavome, išskyrus šiuos paskutinius metus. Tačiau kartais daug žodžių ir nereikia, kad mintys ir jausmai išsilietų ta pačia srove. Turbūt mane su Algirdu daugiausia riša trys dalykai: mes abu klausėmės ir žavėjomės prof. Leono Karsavino paskaitomis, mes abu nesvyruodami pasisakėme už prof. Stepono Kairio šūkį: veidu į Lietuvą, ir mes abu mėgome... detektyvinius romanus.

Poniai Teresai Greimienei ir visiems Algirdo Juliaus Greimo artimiesiems ir draugams reiškiu gilią užuojautą.

Vincas Trumpa

BRONIUI BIELIUKUI VIETON GĖLIŲ

Dar vis taip nesinori tikėti, kad sekantį rudenį, nuvažiavę Santaron-Švieson, nebepamatysime ten mūsų jau laukiančio niujorkiečio Broniaus Bieliuko. Antradienį, kovo 10 Bronius iškeliavo jau nebesugrįžtamai.

Gimė jis 1908 metais Dugnų kaime, Vilkaviškio apskrityje. 1928 metais Marijampolėje baigė gimnaziją, 1932 metais–Teisės fakultetą Kaune. Kandidatavo teisme, vėliau dirbo Žemės banke juriskonsulu. Kurį laiką dar buvo advokato M. Sleževičiaus sekretoriumi. Bolševikams okupavus Lietuvą ir pašalinus Žemės banko vadovybę, Bieliukas paskiriamas banko valdytoju.

Studijuodamas priklausė studentams varpininkams, vėliau – Valstiečių liaudininkų sąjungai. Vokiečių okupacijos metais buvo tos sąjungos Centro komiteto narys. Hanau pabėgėlių stovykloje buvo išrintas liaudininkų Centro komiteto pirmininku.

Vokiečių okupacijos metais Bieliukas anksti įsijungė į rezistencinį darbą. Kai 1944 metais pogrindžio organizacijos susijungė į Vyriausiąjį Lietuvos išlaisvinimo komitetą, Bieliukas buvo vienas iš VLIK'o steigėjų ir pirmasis jo sekretrorius. 1944 m. balandžio mėn. Bieliukas kartu su keliais kitais VLIK'o veikėjais buvo Gestapo areštuotas ir kalintas Vokietijoje, kur 1945 m. pavasarį buvo JAV kariuomenės išlaisvintas iš Bayreuth'o kalėjimo.

VLIK'ui atsikūrus Würzbburge, Bieliukas kurį laiką buvo jo Vykdomosios tarybos narys. Netrukus VLIK'ą ėmė kankinti vidiniai nesutarimai ir konfliktas su Diplomatine tarnyba dėl jos nenoro pripažinti savo pavaldumą VLIK'ui. Iš Lietuvos pogrindžio organizacijų atvežti įgaliojimai Lietuvių rezistencinei santarvei skelbė krašto primato prieš išeivijos politinius veiksnius principą. VLIK'o dauguma, o jų tarpe ir B. Bieliuko ten atstovaujama valst. liaudininkų sąjunga krašto primato principui nepritarė. Bieliukas tačiau jį rėmė ir, atrodo dėl tos priežasties, buvo iš liaudininkų pašalintas. Atvykęs į JAV dirbo Laisvosios Europos komitete, o 1964 m., perkėlus VLIK'ą į Ameriką, Bieliukas jo taryboje jau atstovauja Lietuvių rezistencinei santarvei.

Apie 1966 metus išeivijoje įsiliepsnojo ginčas dėl ryšių su okupuota Lietuva. Bieliukas nepritarė Klevelando rezoliucijai, draudžiančiai ryšius su Lietuva. Jam priimtinesnis buvo S. Kairio šūkis „Veidu į Lietuvą“. Tarp tų, kurie anuomet apsisprendė už ryšius ir nutarė kovoti, kad toji neišmintinga ir tautai kenksminga rezoliucija būtų atšaukta, ir tam tikslui steigė *Akiračius*, buvo ir Bronius Bieliukas. Tik, skirtingai negu daugelis iš mūsų, Bieliukas apsisprendė likti VLIK'e ir bandyti tą, jo nuomone svarbią ir reikalingą, instituciją reformuoti iš vidaus. Sunkus ir nedėkingas tai buvo apsisprendimas, bet Bieliukas liko jam ištikimas iki pabaigos. Kai, pagaliau, po daugelio metų likimas pasisuko mūsų tautai palankesne linkme, Bieliukas savo energiją skyrė pastangoms išsaugoti Lietuvos laisvinimui sudėtus pinigus, kad jie būtų atiduoti atstatomai Lietuvos valstybei, o ne iššvaistyti veikėjų ir jų vaikų kelionėms po didžiosios politikos prieškambarius.

Bronius buvo ir liko Lietuvos respublikos pilietis. Atgavus Lietuvai nepriklausomybę, ėmė ruoštis grįžti į tėvynę. Deja, nebesuspėjo. Prieš maždaug pusantrų metų visada gyvas, judrus ir energingas, iš New Yorko iki Tabor farmos be sustojimo atvairuojantis „jaunuolis“ pajuto, kad ima greičiau pavargti. Gydytojai ėmė skaičiuoti kraujo kūnelius, o šie nebesusibalansavo...

Praeitą rudenį į magnetogono juostelę įrašėme su juo pasiklalbėjimą. Pasiuntėme dar papildomų klausimų. Atsakymo, deja, nebesulaiksime.

Vargu ar įmanoma suskaičiuoti svečius iš Lietuvos, pažįstamus ir nepažįstamus, kuriuos Bronius Bieliukas atskrendančius pasitikdavo New Yorko aerodrome, apnakvydingavo, apvežiodavo po tą didelį ir nevisada labai svetingą didmiestį, o grįžtančius vėl taip pat rūpestingai išlydėdavo. Lyg kiekvienas sutiktas lietuvis būtų artimiausias giminė.

Toks buvo Bronius Bieliukas...

Z. V. Rekašius

AKIRAČIUS galima įsigyti šiose vietose:

PARAMA, 2534 W. 69 Street, Chicago, Ill. 60629
PATRIA, 2646 W. 71st Street, Chicago, Ill., 60629
PARISH LIBRARY, 1465 De Seve St., Montreal, P.Q. H4E 2A8
SPAUDA, 10 John Street, Waterbury, Ct., 06702
S. PRAKAPAS, 49 Norseman Street, Toronto, Ont. M8Z 2P7
J. VAZNELIO prekybos namai — Gifts International, 2501 W. 71 St., Chicago, Ill., 60629

Prašau man siuntinėti AKIRAČIUS / praręsti prenumeratą:

Vardas ir pavardė .....

Gatvė .....

Miestas ..... Valstybė ..... Zip .....

AKIRAČIAI
9425 So. Pleasant Ave.,
Chicago, Illinois 60620

Prenumerata $ 12.00
Auka ..... $....
Pridedu čekį $....

HLP 11 t5

TARPTAUTINIS TEATRŲ FESTIVALIS VILNIUJE 1993 METAIS

Mūsų menininkai kūrė ir pačiais sunkiausias laikais.
E. Nekrošius

Kitais metais, nuo gegužės 9-tos iki 23-čios dienos, Vilniuje vyks Lietuvos tarptautinis teatro Festivalis (LIFE), į kurį tikimasi sukviesti iki 14 garsių trupių iš Vakarų pasaulio. Principinis sutikimas dayvauti iki vasario mėnesio jau buvo gautas iš trijų teatrų. Švedijos karališkasis teatras statys I. Bergmano režisuotą „Perą Giuntą". Jungtinė Italijos-Kvebeko trupė parodys „Pažadėtąją žemę", o Anglijos „Vaizduotės inžinieriai" atidarys festivalį, į savo renginį, kaip tikimasi, įtraukdami visą miestą. Lietuvių teatrai pasirodys tik pirmąją ir paskutiniąją festivalio dieną.

Šiuos festivalio planus pagarsino vasario mėnesį Čikagoje apsilankiusi festivalio direktorė-valdytoja Rūta Vanagaitė-Wiman'ienė, kuri taip pat yra ir Vilniaus Jaunimo teatro meno vadovė. Ji daug kur lankėsi per trumpą savaitę kartu su festivalio „dvasios tėvu", tokių pat festivalių Čikagoje rengėju ir Lietuvos teatro puoselėtoju Bernardu Sahlins'u. Jis yra vienas iš Lietuvos festivalio tarybos narių. Turbūt neatsitiktinai maždaug tuo pačiu metu Čikagos teatro mėgėjams buvo išsiuntinėta ir Čikagos tarptautinio teatro festivalio, kuris vyks šįmet nuo gegužės 26-tos iki birželio 21-mos dienos trijose scenose, programa. Sahlins'o taktą rodo tai, kad jis po Čikagą su Vanagaite skrajodamas – net po Vasario 16-tosios minėjimus – tiesiogiai Čikagos festivalio nereklamavo, o koncentravosi į vilnietiškąjį.

Vilniaus festivalio taryboje netrūksta ir kitų skambių vardų. Čia ir Kultūros ir švietimo ministras D. Kuolys, ir jo pavaduotojas K. Platelis, ir Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pavaduotojas K. Motieka, ir ministro pirmininko pavaduotojas A. Dobravolskas, ir užsienio reikalų ministro pavaduotojas D. Katkus, ir Teatro sąjungos pirmininkas J. Budraitis, ir Vilniaus miesto atstovai. Deja, praktiškai vykdyti festivalio ruošos darbus daugiausia tenka Vanagaitės valdybai. Ji teturi vieną padėjėją ir dar buhalterę. Valdyba leidžia lietuvių ir anglų kalba informacinį laikraštuką *Life*, kurio iki vasario mėnesio išėjo du numeriai. Pati Vanagaitė gerai kalba angliškai ir penketą metų, iki 1989, ištekėjusi gyveno Suomijoje.

Rengėjai ambicingi ir iš valdžios paramos nenori prašyti. Iki šiol jiems finansais į pagalbą atėjo dienraštis *Lietuvos rytas*, pirmasis ir iki šiol vienintelis privatus bankas Lietuvoje LITIMPEX, Vilniaus prekybos prekių ir paslaugų firma INFO-TEC, prekybos namai „Piramidė", bendra Lietuvos-JAV įmonė „Grigiškės", Jaunimo teatras ir Baltijos birža. Iki vasario mėnesio, anot Vanagaitės, jau buvo sutelkta apie 15 mil. rb. Festivalio biudžetas, paverstas į dolerius, yra ketvirtis milijono. Palyginimui – paskutinysis Čikagos tarptautinis teatro festivalis kainavo apie $3 mil. Aukotojų tarpe spaudoje jau matėsi ir Čikagos lietuvių. Rengėjai nori įrodyti, kad teatras Lietuvoje tebežiba ir per vargą bei skurdą.

– Dabartinėje savo padėtyje Lietuva tokio festivalio neturėtų rengti, o vistiek jį rengia, – entuziastingai aiškino Sahlins'as.

Festivalis susidės ne vien iš spektaklių. Rengėjai tikisi, kad jis išjudins visą Vilnių. Numatyta, kad per Nerį kursuos šventiškai papuoštos valtys, vyks eisenos, gros gatvės muzikantai, veiks lauko kavinės. Galerijos ir koncertų salės turės festivaliui pritaikytą programą.

Į festivalį svečių laukiamą iš viso pasaulio. Tikimasi, kad iki to laiko ir Vilniaus viešbučiai smarkiai atkus, nes daugumą didžiųjų viešbučių jau dabar perka užsienio firmos. Iš Čikagos skris specialus 360 vietų lėktuvas, prie kurio išlaidų Sahlins'o dėka prisidės „Sara Lee" kepinių bendrovė. Sutartys pasirašytos su „American Airlines" bendrove ir naująja Lietuvos oro linija (LAL). Beje, rengėjai pranešė, kad tarp šių dviejų oro linijų pasirašyta atskira bendradarbiavimo sutartis, be kurios LAL sunkiai išlaikytų konkurenciją. Rengėjai tvirtina, kad dabar, pvz., iš Čikagos keleiviai galėsią skristi į Vilnių per Berlyną, pasinaudodami abiejų oro linijų paslaugomis, už vieną kainą. Linijos paskui tarp savęs atsiskaitys. Oficiali festivalio kelionių agentūra esanti mažai kam Amerikoje žinoma Vokietijos „Oktoberfest" Piligrimo", kuriai vadovauja V. Džiugelis.

Rūta Vanagaitė (Martyno Vidzbelio nuotr.)

Festivalio spektakliai būsią verčiami ir į kitas kalbas (greičiausia anglų). Lietuvos teatrai yra tam techniškai pasiruošę, nes ir anksčiau jie vertimus dažnai darydavo. Didesnių teatrų kėdės aprūpintos rozetėmis ausinėms. Užbaigdama uždarą spaudos konferenciją vasario 13 d. Dalios ir Jurgio Anysų namuose, prie Ilinojaus universiteto Čikagoje, Vanagaitė pareiškė:

– Festivalis suteiks progą Lietuvai vėl pakelti galvą.

Ji išreiškė viltį, kad Amerikos lietuviai festivalį parems moraliai, finansiškai, o taip pat ir savo dalyvavimu jame.

V. Zalatorius

Bernardas Shalins (Martyno Vidzbelio nuotr.)

ir taip, ir ne

APIE IŠPAŽINTĮ

Išpažintis yra geras daiktas. Tą pripažįsta ne vien tik kunigai, bet ir psichologai bei sociologai. Kadaise Vytautas Kavolis nusiskundė, kad lietuviai nemėgsta autobiografijos, ypač tokios, kur būtų aprašyti ne tik žmogaus geri darbai ir laimėjimai, bet ir jo silpnybės bei nuodėmės. Tokia autobiografija priartėja prie išpažinties, kaip Šv. Augustino arba J.J. Rousseau. Ir Fr. Nietzsche yra pasakęs: „Pamažu įsitikinu, kad visokia didelė filosofija tėra tik jos kūrėjo išpažintis, kaip jo paties nesąmoninga autobiografija".

Atrodo, ne visiškai taip dalykus supranta dabartiniai Lietuvos laikraščiai (ypač *Lietuvos aidas*) ir kai kurie partijų bei sąjūdžių vadovai. Tame nuolatiniame jų kalbėjime apie išpažintį yra nemaža fariziejizmo. Atrodo, lyg bandoma atkurti scenas iš paskutinio teismo, kur visi teisingieji iš karto surikiuojami dešinėje, o visi nusidėjėliai – kairėje. Pirmiesiems nei išpažintis nebereikalinga, o antruosius net ir išpažintis nebūtinai išgelbės nuo amžinos pražūties. Pavyzdžiui, tūlas A. Lelešius neduotų K. Prunskienei išrišimo po *Gintarinės ledi išpažinties* (*Lietuvos aidas*, 1991.XI.7 d.). Ar ne apie tokius rašo ir kun. A. Svarinskas, kuris, beje, dabar yra ir parlamento narys (kai kas jį vadina lietuviškuoju ajatola, nors tas vardas gal geriau pritiktų Antanui Terleckui): „Velnių valdymo, piktosios dvasios jie pasiilgsta" (tame pačiame *Liet. aide*). Įdomu, kad apie kažkokią „velniavą" kalbėjo ir V. Landsbergis, atidarydamas III Sąjūdžio suvažiavimą.

Ar ne panašios išpažinties reikalavo ir liūdnos atminties saugumo generolas J. Bartašiūnas anais baisiais partizaninio karo laikais: „Kartu aš įspėju visus tuos, kurie artimiausiu laiku neprisistatys kalčių išpažinti ir toliau tęs savo banditišką veiklą, jie privers imtis išsamiamų priemonių ne tik prieš juos, bet ir prieš jų tėvus ir gimines". Taigi ir čia vienoje pusėje sovietinis rojus, kitoj – amžinos pragaro kančios.

Kas yra tie, iš kurių daug kas šiandieną reikalauja išpažinties? Gi visi tie, kurie šiokiu ar tokiu būdu bendradarbiavo su okupacine valdžia, arba buvo vadinami kolaborantai. Bet kas nebuvo kolaborantas? Iš kun. Petro knygos *Naktis* matosi, kad ir bažnytinė hierarchija nuo to nebuvo apsisaugojusi. Žinoma, čia nekalbame apie žuvusius partizaniniame kare, kalinius ir tremtinius. Teisingai jau Leninas pasakė, kad jis nepripažino jokios kitos opozicijos kaip tik kalėjime. Tad daug neklystant galima pasakyti, kad visi kiti buvo kolaborantai. Iš antros pusės, ir tarp saugumiečių buvo ne vienas rezistentas.

Užtat būčiau linkęs manyti, kad liautumės žmones skirstę į kolaborantus ir nekolaborantus. Totalitarinis okupacinis rėžimas nekolaborantų nepripažįsta. Poetas Jonas Aistis, kuris savo nuosavomis akimis turėjo progos stebėti, kaip po karo Prancūzija žiauriai elgėsi su tariamais savo kolaborantais (pirmiausia, su prostitutėmis) laikė tai Prancūzijos gėda. Kadaise bolševikai teisingai beveik visą mūsų tautą vadino liaudies priešais. Nepadarykime dabar jų visų kolaborantais. Palikime ateities istorikams spręsti, kas išlaikė mūsų tautinę gyvybę, jos kalbą ir kultūrą, o nusikaltusiems prieš žmogų ir tautas išaiškinti ir nubausti palikime teismams, o ne spaudos rėksniams ir ajatoloms.

Vincas Trumpa